

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені В. Н. КАРАЗИНА

СУЧАСНА ІСТОРІЯ КРАЇН ЗАХІДНОЇ ЄВРОПИ ТА ПІВНІЧНОЇ АМЕРИКИ. II ПЕРІОД

Методичні рекомендації до семінарських занять
для здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня
за спеціальністю 032 «Історія та археологія»

Електронний ресурс

Харків – 2025

Рецензенти:

Л. М. Ямпольська – кандидат історичних наук, доцент, завідувач кафедри всесвітньої історії Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди;

Я. І. Шкабура – кандидат історичних наук, ст. викладач кафедри українознавства філософського факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна.

Затверджено до розміщення в мережі Інтернет рішенням Науково-методичної ради Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна (протокол № 1 від 23 жовтня 2025 року)

С 91 **Сучасна** історія країн Західної Європи та Північної Америки. II період : методичні рекомендації до семінарських занять для здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня за спеціальністю 032 «Історія та археологія» [Електронний ресурс] / уклад. С. Ю. Страшнюк, Д. В. Ченчик. – Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2025. – (PDF 56 с.)

У методичних рекомендаціях подається структура, плани до семінарських занять, методичні вказівки, завдання, перелік історичних джерел та літератури. Для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю 032 «Історія та археологія».

УДК 94(4-15+7-17)"1945/1992"(072)

© Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 2025

© Страшнюк С. Ю., Ченчик Д. В., уклад., 2025

ЗМІСТ

ТЕМА I ЕКОНОМІЧНА ТА ПОЛІТИЧНА ІНТЕГРАЦІЯ В ЗАХІДНІЙ ЄВРОПІ (1945 – 1992 рр.)	Стор.
Заняття 1. Передумови євроінтеграційних процесів у Західній Європі	4
Заняття 2. Утворення перших організацій інтеграційного типу	9
Заняття 3. Під знаком голлізму: здобутки та проблеми 1960-х років	14
Заняття 4. Політика розширення та подолання кризових явищ у 1970-ті – першій половині 1980-х рр.	18
Заняття 5. На шляху до Європейського Союзу	22
Заняття 6. Концептуальні підходи до вивчення європейської інтеграції	25
ТЕМА II. НІМЕЦЬКА ПРОБЛЕМА В 1945 – 1990 рр.	
Заняття 1. Геополітичні наслідки Другої світової війни для Німеччини	28
Заняття 2. Німецька проблема в контексті генезису «холодної війни»	33
Заняття 3. Після розколу: політика СРСР та Заходу щодо німецької проблеми у 1950-ті рр.	38
Заняття 4. Саарське питання та Друга Берлінська криза 1958-1961 рр.	43
Заняття 5. «Нова східна політика» ФРН: нормалізація стосунків з країнами Варшавського договору	47
Заняття 6. Об'єднання Німеччини: внутрішні та зовнішні чинники	51

ТЕМА І

ЕКОНОМІЧНА ТА ПОЛІТИЧНА ІНТЕГРАЦІЯ В ЗАХІДНІЙ ЄВРОПІ (1945-1993 рр.)

Заняття перше

Передумови євроінтеграційних процесів у Західній Європі

1. Наслідки Другої світової війни для Європи. «Залізна завіса»: розкол континенту по лінії Схід – Захід.
2. Ідейно-організаційне розмежування прихильників єдиної Європи: між федералізмом та уніонізмом.
3. Гаазький конгрес 1948 року. Заснування Ради Європи та міжнародного Європейського руху.
4. «План Маршалла» та утворення Організації європейського економічного співробітництва. Позиція США щодо об'єднання європейських країн.
5. Військово-політичний вимір інтеграції: від Західного Союзу до Вашингтонського договору 1949 року. Європейська складова НАТО.

Методичні вказівки

Термін «інтеграція» виник порівняно недавно – у роки Другої світової війни, але доволі швидко став використовуватися в міжнародних економічних відносинах – торгівлі та фінансовій сфері. Стосовно Європи у жовтні 1949 р. його вперше вжив американський адміністратор “плану Маршалла” П. Гофман для характеристики об'єднувачих процесів, що відбувалися в Західній Європі. Етимологічно слово це є похідним від *лат. integrum* – «ціле» та *integration* – «відновлення», «з'єднання». Тобто об'єднання в єдине ціле якихось окремих частин, або, як воно часто-густо трактувалося, – “зближення”, “посилення взаємозалежності”. Проте згодом в інтерпретації політологів поняття “інтеграція” перетворилося на синонім “наддержавності”, спільного існування, суверенітету над тим, що раніше вважалося сферою контролю окремих країн. До такої трансформації, що розпочалася у 50-ті рр. ХХ ст., європейська цивілізація йшла багато віків.

Вирішальний поштовх до практичного втілення “європейської ідеї” надала Друга світова війна. У надрах Руху опору виникають плани створення демократичної об'єднаної Європи як альтернативи фашистському “новому порядку”. Їх першим втіленням став **“Маніфест Вентотене”**. Дайте оцінку цьому програмному документу, що є відправною точкою руху за федеральну Європу. Якими мотивами керувалися його автори і учасники? Чого їм вдалося досягти до 9 травня 1945 року?

Після закінчення Другої світової війни відбувається розмежування прибічників єдиної Європи на **“федералістів”** і **“реалістів” (“уніоністів”)**. Визначте, які організації обстоювали федералістські засади, а які віддавали перевагу уніоністським концепціям. У чому полягала різниця між ними? Серед “реалістів” виділялась постать **В. Черчилля**, якому належить велика заслуга у скликанні й проведенні **Гаазької конференції 1948 р.** Чому вона була присвячена і які рішення ухвалила? Одним із практичних результатів цього форуму стало створення 5 травня 1949 р. **Ради Європи (РЄ)**. Які завдання ставила ця організація перед собою? На яких засадах формувалася? Чому боротьба за федералістську трансформацію РЄ зазнала невдачі? Окресліть також пріоритети та форми діяльності міжнародного Європейського руху, що виник наприкінці 1940-х рр.

Іншими чинником, що безпосередньо впливав на прихильників «європейської ідеї» у цей час, була **“холодна війна”**. Потенційна загроза з боку тоталітарного СРСР викликала бажання урядів країн Західної Європи побудувати дієву перешкоду на шляху просування комуністичної експансії. Це співпало з інтересами США, що у червні 1947 р. виступили з

ініціативою “*плану Маршалла*”. У чому полягала його мета? Визначте роль *Організації європейського економічного співтовариства* (ОЄЕС) в її досягненні. Простежте також військово-політичне згуртування країн Західної Європи від *Дюнкеркського договору* 1947 року між Великою Британією та Францією та Брюссельського пакту (1948) до утворення *НАТО*. Яка роль європейських країн у заснування Північноатлантичного альянсу? Чим було покликане залучення США та Канади до розбудови європейської оборони?

Джерела

1. The Ventotene Manifesto. Назва з екрану. URL: <https://www.federalists.eu/uef/library/books/the-ventotene-manifesto/> (date of access: 01.02.2023).
2. Building European Union: A Documentary History and Analysis / Ed by T. Salmon, W. Nicoll Manchester University Press, 1997.
3. Documents on British Policy Overseas / Ed. By T. Insall, P. Salmon. Series I, Volume X. The Brussels and North Atlantic Treaties, 1947-1949. Routledge, 2014.
4. Documents on the History of European Integration / Ed. by W. Lipgens, W. Loth. Volume 1. Continental Plans for European Union 1939–1945. Berlin: De Gruyter, 1984.
5. Documents on the History of European Integration. / Ed. by W. Lipgens, W. Loth. Volume 2. Plans for European Union in Great Britain and in Exile 1939–1945. Berlin: De Gruyter, 1986.
6. Documents on the History of European Integration. / Ed. by W. Lipgens, W. Loth. Volume 3. The Struggle for European Union by Political Parties and Pressure Groups in Western European Countries 1945-1950. Berlin: De Gruyter, 1988.
7. Documents on the History of European Integration. / Ed. by W. Lipgens, W. Loth. Volume 3. Transnational Organizations of Political Parties and Pressure Groups in the Struggle for European Union, 1945-1950. Berlin: De Gruyter, 1991.
8. Never Give In! The Best of Winston Churchill’s Speeches. London, 2004.
9. Монне Ж. Спогади. Харків, 2017.
10. Ружмон Д. Європа у грі: Шанс Європи. Відкритий лист до європейців. Львів, 1998.

Література

1. Adamthwaite A. P. Europe and the Struggle for Leadership: Britain and France, 1945-1975. Bloomsbury Academic, 2017.
2. Bickerton Ch. J. European Integration: From Nation-States to Member States. Oxford University Press, 2012.
3. Bóka É. Engineering European Unity: The Quest for the Right Solution Across Centuries. CEU press. 2022.
4. Burgess M. Federalism and European Union: Building of Europe 1950-2000. Routledge, 2000.
5. Crowson N. J. The Conservative Party and European Integration since 1945: At the Heart of Europe? Routledge, 2007.
6. Dedman M. The Origins and Development of the European Union 1945-2008: A History of European Integration. Routledge, 2009.
7. Healey T. Will Clayton, Negotiating the Marshall Plan, and European Economic Integration. *Diplomatic History*. 2011. Vol. 35, No. 2. P. 229-256.
8. Gaddis J. The Cold War: A New History. Penguin, 2006.

9. Gilbert M. F. *Surpassing Realism: The Politics of European Integration since 1945*. Rowman & Littlefield Publishers, Inc., 2003.
10. Gowland D., Turner A., Wright A. *Britain and European Integration since 1945: On the Sidelines*. Routledge, 2009.
11. Fauri F. Italy in the International Economic Cooperation: The Franco-Italian Custom Union and the Fritalux-Finibel Negotiations. *Journal of European integration History*. 1995. Vol. 1, № 2. P. 27-46.
12. Hitchcock W. *France Restored: Cold War Diplomacy and the Quest for Leadership in Europe, 1944-1954*. University of North Carolina Press, 1998.
13. Holm M. *The Marshall Plan: A New Deal for Europe*. Routledge, 2017.
14. Kaiser W. *Using Europe, Abusing the Europeans: Britain and European Integration, 1945-63*. Palgrave Macmillan, 1999.
15. Larres K. T. Torn Between Idealism and Egotism: The United States and European Integration, 1945–1990. *Irish Journal of American Studies*. 1999. Vol. 8. P. 79-118. URL: DOI:10.2307/30002675 (date of access: 01.02.2023).
16. Larres K. Integrating Europe or Ending die Cold War? Churchill's post-war foreign policy. *Journal of European Integration History*. 1996. Vol. 2, № 1. P. 15-50.
17. Lipgens W. *A History of the European Integration*. London, 1982.
18. Loth W. *Building Europe: A History of European Unification*, Berlin, München, Boston, 2015. URL: <https://doi.org/10.1515/9783110424812> (date of access: 01.02.2023).
19. *The Marshall Plan. Lessons Learned for the 21st Century* / Ed. by E. Sorel, P. C. Padoan. OECD Publications, 2008.
20. Mauter W. R. Churchill and the Unification of Europe. *The Historian*. 1998. Vol. 61, № 1. P. 67-84.
21. Milward, A. S. *The Reconstruction of Western Europe, 1945-51*. London, 1984.
22. Milward, A. S. *European Rescue of the Nation-State*. Routledge, 2000.
23. Milward A. S. *The Rise and Fall of a National Strategy: The UK and the European Community*. Routledge, 2012.
24. Mueller W. The Soviet Union and Early West European Integration, 1947–1957: From the Brussels Treaty to the ECSC and the EEC. *Journal of European integration History*. 2009. Vol. 15, № 2. P. 67-86.
25. Rappaport A. The United States and European Integration: The First Phase. *Diplomatic History*. 1981. Vol. 5, № 2. P. 121-149.
26. *Stalinism revisited: the establishment of communist regimes in East-Central Europe*. / Ed. By V. Tismaneanu. Central European University Press, 2009.
27. Steil B. *The Marshall Plan: Dawn of the Cold War*. Simon & Schuster, 2018.
28. Sutton M. *France and the Construction of Europe, 1944-2007: The Geopolitical Imperative*. Berghahn Books, 2007.
29. Sweeney S. *The Europe Illusion: Britain, France, Germany and the Long History of European Integration* Reaktion Books, 2019.
30. Urwin D. W. *The Community of Europe: A History of European Integration Since 1945*. Routledge, 2014.
31. Walton C. C. The Hague “Congress of Europe”: A Case Study of Public Opinion. *The Western Political Quarterly*. 1959. № 12/3. P. 738-752.

32. Western security: the formative years. European and Atlantic Defence 1947-1953. Oslo. 1985. URL: <https://archive.org/details/westernsecurityf0000unse/page/n7/mode/2up> (date of access: 01.02.2023).
33. Wettig G. Stalin and the Cold War in Europe: The Emergence and Development of East-West Conflict, 1939-1953. Rowman & Littlefield Publishers, 2007.
34. Wiebes C., Zeeman Bert. The Pentagon Negotiations March 1948: The Launching of the North Atlantic Treaty. *International Affairs*. 1983. Vol. 59/3, P. 351–363. URL: doi:10.2307/2618790 (date of access: 01.02.2023).
35. Williamson D. Access to History. Europe and the Cold War 1945-1991. Hodder Education, 2010.
36. Zubok V. The Soviet Union and European Integration from Stalin to Gorbachev. *Journal of European integration History*. 1996. Vol. 2, № 1. P. 85-98.
37. Віднянський С. В. Об'єднана Європа: від мрії до реальності. Історичні нариси про батьків-засновників Європейського Союзу / С. В. Віднянський, А. Ю. Мартинов. К., 2009. 376 с.
38. Грубінко А. Роль Великої Британії у процесах європейської політичної інтеграції у повоєнний період (1945–1956 рр.). *Європейські історичні студії*. 2016. № 3. С. 6–19.
39. Дайнен Д. Дедалі міцніший союз. Курс європейської інтеграції. К.: «КІС», 2006. 696 с.
40. Джадт Т. Після війни. Історія Європи від 1945 року. К., 2020.
41. Епплбом Е. Залізна завеса. Приборкання Східної Європи. 1944–1956. К., 2017. 616 с.
42. Клиніна Т. Створення НАТО та його роль в британсько-американських взаєминах. *Європейські історичні студії*. 2016. № 3. С. 70–85. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eis_2016_3_8. (Дата доступу 01.02.2023)
43. Копійка В. В. Європейський Союз: Історія і засади функціонування: Навч. посібник / В. В. Копійка, Т. І. Шинкаренко. 2-е вид., випр. і доп. К., 2012.
44. Львова О. Г. Ідейні засади європейської інтеграції. *Наукові записки Національного університету «Києво-Могилянська академія»*. Серія: Політичні науки. 2008. Т. 82. С. 50-53.
45. Мідделаар Л. Перехід до Європи: як континент став союзом. К. 2018.
46. Павленко В. Воєнно-політична інтеграція країн Скандинавії в архітектурі європейської безпеки після Другої світової війни. *Європейські історичні студії*. 2017. № 8. С. 39-52.
47. Піляєв І. С. Рада Європи в сучасному євроінтеграційному процесі. К., 2003.
48. Плохій С. Ялта: ціна миру. К., 2019.
49. Снайдер Т. Крижаві землі. Європа між Гітлером та Сталіним. К. : Laugus, 2018.
50. Ченчик Д. В. Виникнення та початок діяльності уніоністських організацій у Західній Європі (1946-1947 рр.). *Збірник наукових праць: Серія “Історія та географія”* / Харківський нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. Харків, 2007. С. 101–107.
51. Ченчик Д. В. До витоків європейської інтеграції: Гаазький конгрес 1948 р. і утворення Ради Європи. *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна*. 2006. № 728: Історія. Вип. 38. Харків, 2006. С. 134–139.

52. Ченчик Д. В. Становление европейских федералистских движений в 1945–1947 гг. *Вісник ХНУ ім. В. Н. Каразіна*. № 816. Серія: Історія. Вип. 40. Харків, 2008. С. 300–310.

Веб-ресурси:

1. Архів з історії європейської інтеграції. URL: <https://www.cvce.eu/en/recherche/unit-content/-/unit/02bb76df-d066-4c08-a58a-d4686a3e68ff> (date of access: 01.02.2023).
2. The Archive of European Integration URL: <http://aei.pitt.edu/information.html> (date of access: 01.02.2023).

Заняття друге

Утворення перших організацій інтеграційного типу

1. "Метод Монне". Декларація Шумана від 9 травня 1950 року та утворення Європейського співтовариства вугілля та сталі.
2. "План Плевена" (1950) та "План Ідена" (1952): причини невдач проєктів оборонного та політичного співтовариств в Європі. Західноєвропейський союз.
3. Конференції в Мессіні та Венеції. Римські угоди 1957 р.: утворення СЕС та Євратому.
4. Ставлення Великої Британії до інтеграційних процесів у континентальній Європі. Заснування Європейської асоціації вільної торгівлі.

Методичні вказівки

Історія інтеграції як економічного явища бере свій початок з 1833 р., коли Баварія, Гессен, Вюртемберг і Пруссія уклали між собою валютний договір. За пропозицією останньої у 1830-40-і рр. формується Митний союз, куди увійшло 18 держав Північної Німеччини. Під час Другої світової війни до цієї ідеї звернулися емігрантські уряди Бельгії, Нідерландів та Люксембургу, уклавши **договір Бенілюксу**, що набув чинності у січні 1948 р. Проте згадані та інші союзи, що виникали упродовж ХІХ – першої половини ХХ ст., регулювали обмежену сферу економічних відносин і мали суто міждержавний характер. Що стосується **Організації європейського економічного співробітництва (ОЄЕС)**, заснованої у квітні 1948 р. учасниками "плану Маршалла", то, як було з'ясовано на попередньому семінарі, вона отримала лише координаційні функції й не могла вивести процеси економічного відродження Європи на наднаціональний рівень.

Яку ж дату слід вважати за відправну точку повоєнної економічної інтеграції? Хто є автором ідеї, що була викладена міністром закордонних справ Франції **Р. Шуманом**? У чому полягала суть плану, названого його ім'ям? Проаналізуйте мотиви, якими керувалися урядовці шести країн Західної Європи, підписуючи 18 квітня 1951 р. **Договір про заснування Європейського співтовариства вугілля та сталі (ЄСВС)**? Чому інтеграція розпочалася саме з гірничої та металургійної промисловості? І, головне, у чому полягала принципова відмінність нової організації від Західного Союзу, Ради Європи та їм подібних?

Переходячи до наступного питання, слід з'ясувати: якими обставинами була покликана ініціатива прем'єр-міністра Франції **Р. Плевена** щодо створення **Європейського оборонного співтовариства**? Що мається на увазі під "**планом Ідена**"? Поясніть причини невдач обох проєктів. Натомість восени 1954 р. виник **Західноєвропейський союз**. З якою метою? Чи можна вважати його організацією інтеграційного типу?

Провал планів створення Європейської армії та Політичного союзу зумовили пріоритетність економічної інтеграції для країн "шістки". До її розширення на інші сектори економіки спонукали й успіхи ЄСВС. Коли було ухвалено відповідне рішення? На підставі автентичних джерел розкрийте зміст **Римських договорів 1957 р.** Які головні цілі ставилися ними? На яких організаційних засадах були побудовані **Європейське економічне співтовариство (ЄЕС)** та **Євратом**? Навіщо взагалі було створювати окремо **Європейське співтовариство з атомної енергії**?

Варто також з'ясувати, чому за межами "Спільного ринку" залишилися інші європейські країни, передусім **Велика Британія**. Яку модель інтеграції пропонував

континентальним державам Лондон? Зрештою, вона була реалізована 1960 р. у вигляді *Європейської асоціації вільної торгівлі (ЄАВТ)*. Хто увійшов до цієї організації? Чим вона відрізнялася від ЄЕС?

Отже, головним підсумком євробудівництва у 1950-ті рр. стала поява зародків федеративних інститутів. Нові засадничі принципи, на яких ґрунтувалися ЄСВС, ЄЕС та Євратом, дають підставу говорити про поворотний пункт європейської історії. Проте відмова Великої Британії й інших держав, що приєдналися до ЄАВТ, від будь-яких елементів наднаціональності призвела до розколу Західної Європи на два торгово-економічні об'єднання.

Джерела

11. Building European Union: A Documentary History and Analysis. / Ed by T. Salmon, W. Nicoll Manchester University Press, 1997.
12. Reynaud P. Unite or Perish. Simon and Schuster, 1951. URL: <https://archive.org/details/uniteorperish0000paul/mode/2up> (date of access: 01.02.2023).
13. Spaak P.-H. The continuing battle: memoirs of a European, 1936-1966. Littlehampton Book Services Lt., 1971. URL: <https://archive.org/details/continuingbattle00spaa> (date of access: 01.02.2023).
14. Монне, Ж. Спогади. Харків, 2017.

Література

1. Adamthwaite A. P. Europe and the Struggle for Leadership: Britain and France, 1945-1975. Bloomsbury Academic, 2017.
2. Balassa, B. The Theory of Economic Integration. George Allen & Unwin, 1969.
3. Baldwin R. Economics of European Integration / R. Baldwin, Ch. Wyplosz. McGraw-Hill Education, 2019.
4. Bickerton Ch. J. European Integration: From Nation-States to Member States. Oxford University Press, 2012.
5. Bideleux R. European integration and disintegration: east and west / R. Bideleux, R. Taylor. Routledge, 1996.
6. Building Postwar Europe: National Decision-Makers and European Institutions, 1948-63 / Ed by A. Deighton. Palgrave Macmillan UK, 1995.
7. Crowson N. J. The Conservative Party and European Integration since 1945. At the Heart of Europe? New York, 2007.
8. Dedman M. J. The Origins and Development of the European Union 1945-2008. A history of European integration. London, 2010.
9. Ellison J. Threatening Europe: Britain and the Creation of the European Community, 1955 – 58. Palgrave Macmillan UK, 2000.
10. Fursdon E. The European Defence Community: A History. Palgrave Macmillan UK, 1980.
11. Gaddis J. The Cold War: A New History. Penguin, 2006.
12. Gilbert M. F. Surpassing Realism: The Politics of European Integration since 1945. Rowman & Littlefield Publishers, Inc., 2003.
13. Gillingham J. European Integration, 1950-2003. Superstate or New Market Economy? New York, 2003.

14. Gori Fr. *The Soviet Union and Europe in the Cold War, 1943-53* / Fr. Gori, S. Pons. Palgrave Macmillan UK, 1996.
15. Gowland D. *Britain and European Integration since 1945: On the Sidelines* / D. Gowland, A. Turner, A. Wright. Routledge, 2009.
16. Greenwood S. *Britain and European Integration since the Second World War*. Manchester University Press, 1996.
17. Griffiths R. T. *Europe's First Constitution: The European Political Community, 1952–1954*. Federal Trust, I. B. Tauris, 2000.
18. Griffiths R. *Britain, the Division of Western Europe and the Creation of EFTA, 1955-1963* / R. Griffiths, M. Broad. Palgrave Macmillan, 2022.
19. Gueldry M. R. *France and European Integration: Toward a Transnational Polity?* Praeger, 2001.
20. Hitchcock W. *France Restored: Cold War Diplomacy and the Quest for Leadership in Europe, 1944-1954*. University of North Carolina Press, 1998.
21. Hörber T. *The Foundations of Europe European Integration Ideas in France, Germany and Britain in the 1950s*. Wiesbaden 2006.
22. Kaiser W. *The History of the European Union: Origins of a Trans- and Supranational Polity 1950-72* / W. Kaiser, B. Leucht, M. Rasmussen. Routledge, 2008.
23. Kaiser W. *Using Europe, Abusing the Europeans: Britain and European Integration, 1945–63*. Palgrave Macmillan, 1999.
24. Kaiser W. *Challenge to the Community: The Creation, Crisis and Consolidation of the European Free Trade Association, 1958–72*. *Journal of European Integration History*. 1997. Vol. 3, № 1. P. 7–34.
25. Lee J.-S. *The French Road to European Community: From the ECSC to the EEC (1945–1957)*. *Journal of International and Area Studies*. 2004. Vol. 11, № 2. P. 107–123.
26. Lipgens W. *A History of the European Integration*. London, 1982.
27. Lord Ch. "With but not of": Britain and the Shuman plan, a Reinterpretation. *Journal of European Integration History*. 1998. Vol. 4, № 2. P. 23–47.
28. Loth W. *Building Europe. A History of European Unification*. Berlin, 2015.
29. Loth W. 60 Years ago: The Foundation of EEC and EAEC as Crisis Management. *Journal of European Integration History*. 2017. Vol. 23, № 1. P. 9–28.
30. Mastny V. *NATO in the Beholder's Eye: Soviet Perceptions and Policies, 1949-56*. Washington, D.C., 2002.
31. May A. *Britain and Europe since 1945*. Routledge, 2014.
32. Milner H. V. *The European Coal and Steel Community and the European Defense Community, 1950–1954*. *Interests, Institutions and Information: Domestic Politics and International Relations*. Princeton University Press, 1997. P. 179–202.
33. Milward A. S. *The Reconstruction of Western Europe, 1945–51*. London. 1984.
34. Molle W. *The Economics of European Integration: Theory, Practice, Policy*. Routledge Revivals, 2017.
35. Moravesik A. *The Choice for Europe: Social Purpose and State Power from Messina to Maastricht*. Cornell University Press, 1998.
36. Mueller W. *The Soviet Union and Early West European Integration, 1947-1957: From the Brussels Treaty to the ECSC and the EEC*. *Journal of European integration History*. 2009. Vol. 15, № 2. P. 67–86.

37. Naimark N. M. Stalin and the fate of Europe: the postwar struggle for sovereignty. The Belknap Press of Harvard University Press, 2019.
38. Nasra S. Between Charlemagne and Atlantis: Belgium and the Netherlands during the first stages of European Integration (1950–1966). *Journal of European Integration History*. 2012. Vol. 18, № 2. P. 183–206.
39. Reflections on European Integration: 50 Years of the Treaty of Rome / David Phinnemore, Alex Warleigh-Lack. Palgrave Macmillan UK, 2009.
40. Ruane K. The Rise and Fall of the European Defence Community: Anglo-American Relations and the Crisis of European Defence, 1950–55. Palgrave Macmillan UK, 2000.
41. Pruessen R. W. Cold War Threats and America's Commitment to the European Defense Community: One Corner of a Triangle. *Journal of European Integration History*. 1996. Vol. 2, № 1. P. 51-70.
42. Schaad M. Bullying Bonn: Anglo-German Diplomacy on European Integration, 1955-61. Palgrave Macmillan UK, 2000.
43. Sutton M. France and the Construction of Europe, 1944–2007: The Geopolitical Imperative. Berghahn Books, 2007.
44. Sweeney S. The Europe Illusion: Britain, France, Germany and the Long History of European Integration. Reaktion Books, 2019.
45. The European Union: The History of the Political and Economic Union of Europe's Nations after World War II. Charles River Editors, 2020.
46. Thody Ph. An Historical Introduction to the European Union. Routledge, 1997.
47. Trachtenberg M. Between Empire and Alliance: America and Europe during the Cold War. Rowman & Littlefield Publishers, Inc., 2003.
48. Turner A. Britain and European Integration since 1945: On the Sidelines / A. Turner, A. Wright. Routledge, 2009.
49. Wall St. Making the Single Market. *Journal of European Integration History*. 2010. Vol.16, № 1. P. 57–65.
50. Wettig G. Stalin and the Cold War in Europe: The Emergence and Development of East-West Conflict, 1939-1953. Rowman & Littlefield Publishers, 2007.
51. Williamson D. Access to History. Europe and the Cold War 1945–1991. Hodder Education, 2010.
52. Urwin D. W. The Community of Europe: A History of European Integration since 1945. Routledge, 2014.
53. Zubok V. The Soviet Union and European Integration from Stalin to Gorbachev. *Journal of European integration History*. 1996. Vol. 2, № 1. P. 85–98.
54. Дейвіс Н. Європа. Історія. К., 2000.
55. Копійка В. В. Європейський Союз: заснування і етапи становлення / В. В. Копійка, Т. І. Шинкаренко. К., 2001.
56. Копійка В. В. Європейський Союз: Історія і засади функціонування: Навч. посібник / В. В. Копійка, Т. І. Шинкаренко. 2-е вид., випр. і доп. К., 2012.
57. Страшнюк С. Ю. Матеріали до теми «Західна Європа. 1945–2003 рр.» / С. Ю. Страшнюк, Г. Г. Грінченко. Харків, 2004. С. 20–72.
58. Тоді Ф. Нарис історії Європейського Союзу. К., 2001.

59. Ченчик Д. В. Позиція лейбористського правительства Великобританії в отношении «плана Шумана». *Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: Збірник наукових праць*. Харків, 2006. Вип. 8. С. 115–122.
60. Яковенко Н. Історичні чинники формування британських підходів до європейської інтеграції у ХХ ст. *Історичний журнал*. 2004. № 3. С. 56–63.
61. Яковюк І. В. Європейське оборонне співтовариство: витоки становлення інтеграції в оборонній сфері. *Проблеми законності*. 2017. Вип. 139. С. 264–277. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pz_2017_139_28 (дата доступу 01.02.2023)

Веб-ресурси:

3. Архів з історії європейської інтеграції. 1950–1954 The formation of the community of Europe. URL: <https://www.cvce.eu/en/recherche/unit-content/-/unit/02bb76df-d066-4c08-a58a-d4686a3e68ff/8f43262b-ebe0-422f-afee-9b28a5ee451d> (date of access: 01.02.2023).
4. The Archive of European Integration URL: <http://aei.pitt.edu/information.html> (date of access: 01.02.2023).

Заняття третє

Під знаком голлізму: здобутки та проблеми 1960-х років

1. Європейські співтовариства у кінці 1950-х – на початку 1960-х рр. “План Фуше”: голлістська концепція європейської єдності.
2. Проекти європейської політичної інтеграції середини 1960-х років (П.-А. Спаака, Л. Ерхарда, Дж. Сарагата та "нових правих").
3. Становлення спільної сільськогосподарської політики. Криза ЄЕС середини 60-х рр. XX ст. та її подолання.
4. Відносини Великої Британії з країнами “Спільного ринку”. Криза ЗЄС.

Методичні вказівки

1 січня 1958 року Римські угоди набули чинності. Для досягнення поставленої мети – забезпечення **“чотирьох свобод”** (свободи руху товарів, фізичних осіб, послуг і капіталів) – було обрано два головних засоби: утворення спільного ринку й зближення економічної політики держав-членів ЄЕС. Прослідкуйте перші кроки на цьому шляху. На яких напрямках було досягнуто найбільшого поступу? Чим це можна пояснити?

Проте далеко не з усіх питань країнам “шістки” вдавалося досягти згоди. На початку 1960-х рр. зіткнулись дві альтернативні концепції інтеграції: **“Європейської вітчизни”**, до прихильників якої належав, зокрема, голова Єврокомісії Вальтер Гальштейн, та **“Європи вітчизни”**, яку наполегливо відстоював президент Франції Шарль де Голль. Позиція останнього знайшла своє відображення у **“плані Фуше”**, обговорення якого тривало протягом 1961-1962 рр. У чому полягали розбіжності між учасниками дискусії? Долю “плану Фуше” розділила й низка ініціатив 1964–1965 рр. щодо утворення політичного союзу у межах “Малої Європи” – П.-А. Спаака (Бельгія), Дж. Сарагата (Італія), Л. Ерхарда (ФРН). Чому, на вашу думку, так сталося?

В цей же час розпочинається впровадження спільної сільськогосподарської політики. З’ясуйте головні риси плану Сіко Мансголда та механізми функціонування ССП з 1962 р., зокрема за рахунок створення спеціального фонду (FEOGA).

У середині 1960-х рр. ЄЕС переживає чи не найгострішу кризу за всю свою історію. Її спричинила французька політика “порожнього крісла”. Якими обставинами вона була викликана? Поясніть суть **“люксембурзького компромісу”** 1966 р., що дозволив подолати кризу й продовжити рух уперед. Наступною віхою у розвитку європейської інтеграції став **“Договір про злиття”**, що набув чинності 1 липня 1967 р. Про що, власне, йдеться? Коли було завершено процес утворення **митного союзу**? Які переваги надавав він країнам-учасникам?

Інша кризова ситуація виникла у зв’язку з намаганням **Великої Британії** та деяких інших країн набути членства у **“Спільному ринку”**. Чим зумовлена кардинальна зміна ставлення Лондону до своєї участі у євроінтеграції? І якими мотивами керувався президент Ш. де Голль, двічі накладаючи **вето** на вступ Сполученого Королівства до ЄЕС? Прагнення уряду Г. Вільсона продовжити діалог в іншому форматі викликало навіть **кризу Західноєвропейського Союзу** на початку 1969 року. Яким чином ця організація виявилася причетною до конфлікту інтересів між Англією та Францією?

Підбийте підсумки розвитку євроінтеграції на кінець 1960-х рр.

Джерела

1. Building European Union: A Documentary History and Analysis / Ed by T. Salmon, W. Nicoll Manchester University Press, 1997.

2. Gaulle Charles de. *Memoirs of Hope: Renewal and Endeavor*. Simon & Schuster, Inc., 1972.
3. Gaulle Charles de. *Mémoires*. Plon, 2016.
4. Mansholt S. *Address [on decisions setting up the common agricultural policy] by Dr. S.L. Mansholt [Member of Commission of European Economic Community] at the agricultural conference of the Netherlands Labour Party. Utrecht, 1 February 1962. [EU Speech]* URL: <http://aei.pitt.edu/14796/> (date of access: 01.02.2023).
5. Spaak P.-H. *The continuing battle: memoirs of a European, 1936-1966*. Littlehampton Book Services Lt., 1971. URL: <https://archive.org/details/continuingbattle00spaa> (date of access: 01.02.2023).
6. Spaak P.-H. *A New Effort to Build Europe*. // *Foreign Affairs*. 1965. № 43(2). P. 199–208. URL: doi:10.2307/20039091 (date of access: 01.02.2023).
7. Монне, Ж. Спогади. Харків, 2017.

Література

1. Almlid G. K. *Britain and Norway in Europe Since 1945: Outsiders*. Palgrave Macmillan, 2020.
2. Baldwin R. *Economics of European Integration* / R. Baldwin, Ch. Wyplosz. McGraw-Hill Education, 2019.
3. Bange O. *The EEC Crisis of 1963: Kennedy, Macmillan, de Gaulle and Adenauer in Conflict*. Palgrave Macmillan UK, 2000.
4. Bajon P. *The European Commissioners and the Empty Chair Crisis of 1965–66*. *Journal of European Integration History*. 2009. Vol. 15, № 2. P. 105–124.
5. Bozo F. *Two Strategies for Europe: de Gaulle, the United States, and the Atlantic Alliance*. Rowman & Littlefield Publishers, 2000.
6. *Crises and Compromises: The European Project 1963–1969* / Ed. by W. Loth. Bruxelles, 2001.
7. Daddow O. J. *Harold Wilson and European Integration: Britain's Second Application to Join the EEC*. Routledge, 2016.
8. Huizinga J. H. *Mr. Europe. A Political Biography of Paul Henri Spaak*. New-York, 1961. URL: https://archive.org/details/mreuropepolitica0000jame_y4k0/page/n5/mode/2up (date of access: 01.02.2023).
9. Germond C. *The Agricultural Bone of Contention: The Franco-German Tandem and the Making of the CAP, 1963–1966*. *Journal of European Integration History*. 2010. Vol. 16, № 2. P. 25–45.
10. Greenwood S. *Britain and European Integration since the Second World War*. Manchester University Press, 1996.
11. Kaiser W. *The History of the European Union: Origins of a Trans- and Supranational Polity 1950-72* / W. Kaiser, B. Leucht, M. Rasmussen. Routledge, 2008.
12. Kaiser W. *Challenge to the Community: The Creation, Crisis and Consolidation of the European Free Trade Association, 1958–72*. *Journal of European Integration History*. 1997. Vol. 3, № 1. P. 7–34.
13. Kleine M. *The Commission's Agenda-Setting Power / Informal Governance in the European Union: How Governments Make International Organizations Work*, Cornell University Press, 2013, P. 59–86. (date of access: 01.02.2023).
14. Lacouture J. *De Gaulle 2: The Ruler, 1945-1970*. W.W. Norton & Co. Inc., 1993.
15. Loth W. *De Gaulle, Deutschland und Europa*. Verlag für Sozialwissenschaften, 1991.
16. Lynch F. M. B. *De Gaulle's First Veto: France, the Rueff Plan and the Free Trade Area*. *Contemporary European History*. 2000. № 9 (1). P. 111–135. doi:10.2307/20081734 (date of access: 01.02.2023).
17. Mahan E. *Kennedy, de Gaulle, and Western Europe*. Palgrave Macmillan, 2002.

18. Mangold P. *The Almost Impossible Ally: Harold Macmillan and Charles de Gaulle*. London, 2006.
19. May A. *Britain and Europe since 1945*. Routledge, 2014.
20. Moravcsik A. De Gaulle between Grain and Grandeur: The Political Economy of French EC Policy, 1958–1970 (Part 1). *Journal of Cold War Studies*. 2000. Vol. 2, № 2. P. 3–43. URL: <https://www.jstor.org/stable/26925061>. (date of access: 01.02.2023).
21. Moravcsik A. Charles de Gaulle and Europe: The New Revisionism. *Journal of Cold War Studies*. 2012. Vol. 14, № 1. P. 53–77. URL: <https://www.jstor.org/stable/26924111> (date of access: 01.02.2023).
22. Nuenlist Ch. *Globalizing de Gaulle: International Perspectives on French Foreign Policies, 1958-1969*. Rowman & Littlefield Publishers, 2010.
23. Parr H. *Britain's Policy towards the European Community: Harold Wilson and Britain's World Role, 1964-1967*. Routledge, 2005.
24. Rasmussen M. The Origins of a Legal Revolution – The Early History of the European Court of Justice. *Journal of European Integration History*. 2008. Vol. 14, № 2. P. 77–98.
25. Reyn S. *Atlantis Lost: The American Experience with De Gaulle, 1958-1969*. Amsterdam University Press, 2011.
26. Segers M. De Gaulle's Race to the Bottom: The Netherlands, France and the Interwoven Problems of British EEC Membership and European Political Union, 1958-1963. *Contemporary European History*. 2010. Vol. 19, № 2. P. 111–132. URL: <http://www.jstor.org/stable/20749800> (date of access: 01.02.2023).
27. Segers M. Preparing Europe for the Unforeseen, 1958–63. De Gaulle, Monnet, and European Integration beyond the Cold War: From Co-Operation to Discord in the Matter of the Future of the EEC. *The International History Review*. 2012. Vol. 34, № 2, P. 347–70. URL: <http://www.jstor.org/stable/23240828> (date of access: 01.02.2023).
28. Stefanova B. *The Europeanisation of Conflict Resolutions: Regional Integration and Conflicts from the 1950s to the 21st Century*. Manchester University Press, 2011.
29. Sutton M. *France and the Construction of Europe, 1944–2007: The Geopolitical Imperative*. Berghahn Books, 2007.
30. Teasdale A. The Fouchet Plan: De Gaulle's Intergovernmental Design for Europe. / LEQS Discussion Paper. 2016. No 117. URL: <http://aei.pitt.edu/93631/1/LEQSPaper117.pdf> (date of access: 01.02.2023).
31. *The Diplomats, 1939-1979*. / Ed. by G. A. Craig, F. L. Loewenheim. Princeton University Press, 1994.
32. Türk H. The Grand Coalition in West Germany and Great Britain's Second Application to Join the European Communities, 1966–1969. *Journal of European Integration History*. 2007. Vol. 13, № 1. P. 49–68.
33. Vanke J. W. An Impossible Union: Dutch Objections to the Fouchet Plan, 1959–62. *Cold War History*. 2001. № 2. P. 95–112.
34. Wall St. Making the Single Market. *Journal of European Integration History*. 2010. Vol. 16, № 1. P. 57–65.
35. Wall St. *From Rejection to Referendum 1963–75*. Routledge, 2013.
36. Wall St. *Reluctant European: Britain and the European Union from 1945 to Brexit*. Oxford University Press, 2020.
37. Warlouzet L. *Le choix de la CEE par la France: L'Europe économique en débat de Mendès France à de Gaulle (1955–1969)*. IGPDE, 2011.
38. Young J. *Britain and European Unity, 1945-1992*. Basingstoke: Macmillan, 1993.

39. Грубінко А. Формування зовнішньополітичного виміру європейської інтеграції у 40-80-х роках ХХ ст. *Європейські історичні студії*. 2020. № 15. С. 6–24.
- Копійка В. В. Європейський Союз: заснування і етапи становлення / В. В. Копійка, Т. І. Шинкаренко. К., 2001.
40. Дайнен Д. Дедалі міцніший союз. Курс європейської інтеграції. К.: КІС, 2006.
41. Копійка В. В. Європейський Союз: Історія і засади функціонування: Навчальний посібник / В. В. Копійка, Т. І. Шинкаренко. 2-е вид., випр. і доп. К., 2012.
42. Крушинський, В. Ю. Британська Європа чи Європейська Британія: Великобританія в європейських інтеграційних процесах. К., 2003.
43. Павленко В. Вступ Великої Британії в європейське економічне співтовариство (60-ті – поч. 70-х рр. ХХ ст.). *Європейські історичні студії*. 2020. № 15. С. 31–40.
44. Сипко Б. “Європа європейська” у візії Шарля де Голля (за матеріалами фонограм офіційних виступів). *Європейські історичні студії*. 2015. № 2. С. 103–117.
45. Тоді Ф. Нарис історії Європейського Союзу. К., 2001.
46. Яковенко Н. Л. Чинник Співдружності Націй щодо вступу Великої Британії до ЄС після Другої світової війни. *Історичний журнал*. 2006. № 1. С. 15–23.

Веб-ресурси:

5. Архів з історії європейської інтеграції. 1958-1968. Successes and crises. URL: https://www.cvce.eu/recherche/unit-content/-/unit/en/02bb76df-d066-4c08-a58a-d4686a3e68ff/6f8b270c-ec7b-4d21-b1d9-e36d7438d236_9b28a5ee451d (date of access: 01.02.2023).
6. The Archive of European Integration URL: <http://aei.pitt.edu/information.html> (date of access: 01.02.2023).

Заняття четверте
Політика розширення та подолання кризових явищ у 1970-ті –
першій половині 1980-х рр.

1. “План Помпіду” і розширення ЄЕС на Північ.
2. ЄЕС в період структурної економічної кризи 1970-х рр. Вибори до Європарламенту 1979 р.
3. Формування механізму політичного співробітництва та координація зовнішньополітичної діяльності Європейської спільноти у період розрядки 1970-х рр.
4. Завершення епохи євроскептицизму: розширення ЄС на Південь, Штутгартська декларація (1983) та саміти у Фонтенбло (1984) і Мілані (1985).

Методичні вказівки

Відставка Ш. де Голля з посади президента V Республіки надала можливість головам держав та урядів країн Європейського співтовариства, які зібралися 1-2 грудня 1969 р. на конференцію до Гааги, ухвалити важливі рішення стосовно завершення (реалізації завдань перехідного періоду), розширення та поглиблення інтеграції, що увійшли в історію як “план Помпіду”. Розкрийте його задум.

Виконуючи рішення Гаазького саміту, на розсуд Ради ЄЕС уже 1970 р. було запропоновано “план Вернера” і “план Давіньйона”. Яку мету вони перед собою ставили? Та головною подією початку 1970-х рр. стало поновлення переговорів з Великою Британією й іншими зацікавленими країнами. Розкажіть про їх перебіг та умови вступу до ЄЕС, на які змушений був погодитись кабінет Е. Хіта. Водночас зі Сполученим Королівством членами “Спільного ринку” з 1 січня 1973 р. стали Ірландія та Данія. Норвегія, що теж вела переговори з Брюсселем, залишилася у ЄАВТ. Чому? І як склалися подальші стосунки між цими організаціями?

На початок 1970-х рр. були досягнуті деякі з тих цілей, котрі визначалися як першочергові при підписанні Римських договорів: ліквідовані кількісні обмеження й експортно-імпортні мита на торгівлю промисловими товарами всередині співтовариства; набув чинності спільний зовнішній митний тариф; офіційно запроваджено єдиний сільськогосподарський ринок, підтримка якого на узгодженому рівні поглинала левову частку коштів ЄЕС. Отже, перехідний період, тривалість якого не мала перевищувати 12 років, співтовариству вдалося пройти навіть дещо швидше.

За таких умов були висунуті нові політичні проекти, спрямовані на активізацію інтеграційного процесу. У жовтні 1972 р. паризька нарада голів держав та урядів країн ЄЕС проголосила мету перетворення співтовариства у Європейський союз до 1980 р. А через два роки на саміті у такому ж форматі зустрічі на найвищому рівні було вирішено проводити регулярно і надати їм офіційну назву – **Європейська Рада** (не плутати з Радою Європи!). У чому полягала її головна функція? Тоді ж, у 1974 р., прем'єр-міністру Бельгії Л. Тіндеммансу доручили організувати у всіх країнах “дев'ятки” широкі консультації й підготувати доповідь, де були б окреслені параметри майбутнього Європейського Союзу і практичні завдання, пов'язані з його створенням. Розкрийте зміст “**доповіді Тіндемманса**” (1975) та причини зриву більшості передбачених у ній заходів. Чому, на вашу думку, проголошена мета трансформації співтовариства в економічний та валютний союз до кінця 1970-х рр. виявилася нереальною? Чи є підстави говорити про це десятиліття як про період “**євроскептицизму**” або “**євросклерозу**”?

Проте деякі пропозиції з “доповіді Тіндемманса” все ж були реалізовані. Зокрема, про прямі та загальні вибори до **Європейського парламенту**. Коли вони відбулися

вперше і які принесли результати? Визначте місце цього інституту в системі керівних органів співтовариств. Де він розташований?

Значний вплив на зміну пріоритетів у діяльності ЄЕС спричинили крах Бреттон-Вудської системи та світова економічна криза 1974-1975 рр. Які першочергові заходи вживалися для подолання її наслідків? Одним із результатів співпраці країн європейської спільноти стало утворення **Єдиної валютної системи**, що запрацювала з 1979 року. Чим було зумовлено це нововведення? Чи виправдалися надії, що покладались на Європейській валютний фонд та спільну розрахункову одиницю – **ЕКЮ (European Currency Unit – ECU)**?

Незважаючи на певне гальмування інтеграційних процесів, у 1970-ті рр. в ЄЕС виникає практика зовнішньополітичного узгодження. Згідно з Люксембурзькою декларацією 1970 р., створюється відповідний механізм, що отримав назву **Європейське політичне співробітництво**. Назвіть головні напрями, де здійснювалась координація зовнішньої політики країн ЄЕС, зосередившись на підготовці та проведенні **Наради з співробітництва і безпеки в Європі** й наступних заходах у контексті **Гельсінського процесу** та середземноморської (близькосхідної) політики. Одночасно йшов багатосторонній діалог про розширення інтеграційного простору на Південь. Хто був його учасником? З'ясуйте головні відмінності другої хвилі розширення у порівнянні з першою.

Подолання періоду “європесимізму” пов’язане з ініціативою міністрів закордонних справ ФРН та Італії Г-Д. Геншера і Е. Коломбо, котрі в листопаді 1981 р. висунули спільний план щодо реалізації політичної мети євроінтеграції. Після численних дискусій і узгоджень він набув вигляду **Урочистої декларації про Європейський союз**, прийнятої у червні 1983 р. Європейською Радою в **Штутгарті**. Паралельно з цим у Європарламенті був підготовлений проект договору про Європейський союз під керівництвом А. Спінеллі. Проаналізуйте відмінності у підходах різних інституцій співтовариств щодо створення ЄС.

Однак просування вперед гальмувалося непоступливою політикою Великої Британії, претензії якої вдалося подолати лише на зустрічі Європейської Ради у Фонтенбло 1984 р. До чого вони зводилися? Зверніть також увагу на Міланський саміт ЄС, що ухвалив рішення про посилення європейської ідентичності й розглянув пропозиції ФРН щодо пожвавлення інтеграційного процесу. Дайте оцінку цим ініціативам.

Джерела

1. Brandt W. My Life in Politics. Viking Books, 1992.
2. Building European Union: A Documentary History and Analysis. / Ed by T. Salmon, W. Nicoll Manchester University Press, 1997.
3. Report to the Council and the Commission on the realization by stages of economic and monetary union In the Community (Werner report). Luxembourg. 1970. URL: https://ec.europa.eu/archives/emu_history/documentation/chapter5/19701008en72realisationbystage.pdf (date of access: 01.02.2023).
4. Монне, Ж. Спогади. Харків, 2017.

Література

1. Adamthwaite A. P. Europe and the Struggle for Leadership: Britain and France, 1945–1975. Bloomsbury Academic, 2017.
2. Baldwin R. Economics of European Integration / R. Baldwin, Ch. Wyplosz. McGraw-Hill Education, 2019.
3. Bideleux R. European Integration and Disintegration: East and West / R. Bideleux, R. Taylor. Routledge, 1996.

4. Browne E. M. The EEC after Tindemans: The Institutional Balance. *The World Today*. 1976. Vol. 32, № 12. P. 459–66. URL: <http://www.jstor.org/stable/40394900> (date of access: 01.02.2023).
5. Burgess M. Federalism and European Union: Political Ideas, Influences, and Strategies in the European Community 1972-1986. Routledge, 1989.
6. Burgess M. Federal Ideas in the European Community: Altiero Spinelli and 'European Union', 1981-84. *Government and Opposition*. 1984. Vol. 19, № 3. P. 339–347. URL: <http://www.jstor.org/stable/44484268> (date of access: 01.02.2023).
7. Corbett R. The European Parliament's Role in Closer EU Integration. St. Martin's Press, 1998.
8. Cuccia D. The Genscher-Colombo Plan: A Forgotten Page in the European Integration History. *Journal of European Integration History*. 2018. Vol. 24, № 1. P. 59–78.
9. Drake H. Jacques Delors: Perspectives on a European Leader. Routledge, 2000.
10. Eichengreen B. Globalizing Capital: A History of the International Monetary System. Third Edition. Princeton University Press, 2019.
11. Endo K. The Presidency of the European Commission under Jacques Delors: The Politics of Shared Leadership. Palgrave Macmillan UK, 1999.
12. Foundations of Democracy in the European Union: From the Genesis of Parliamentary Democracy to the European Parliament / Ed. by J. Pinder. Palgrave Macmillan UK, 1999.
13. Gillingham J. European Integration, 1950–2003: Superstate or New Market Economy? Cambridge University Press, 2003.
14. Hansen P. The Politics of European Citizenship: Deepening Contradictions in Social Rights and Migration Policy. Berghahn Books. 2010.
15. Jouan Q. Narratives of European Integration in Times of Crisis: Images of Europe in the 1970. *Journal of European Integration History*. 2016. Vol. 22, № 1. P. 11–28.
7. Kühnhardt L. 1957–1979: Institutions Consolidated // European Union – The Second Founding: The Changing Rationale of European Integration, 1st ed., Nomos Verlagsgesellschaft mbH, 2008, P. 121-155. URL: <http://www.jstor.org/stable/j.ctv941vm5.6>. (date of access: 01.02.2023).
16. Larres K. Uncertain Allies: Nixon, Kissinger, and the Threat of a United Europe. Yale University Press. 2021.
17. Ludlow N. P. European Integration and the Cold War: Ostpolitik-Westpolitik, 1965–1973. Routledge, 2007.
18. Ludlow N. P. European Integration in the 1980s: on the Way to Maastricht? *Journal of European Integration History*. 2013. Vol. 19, № 1. P. 11–22.
19. MacLennan J. C. Spain and the Process of European Integration, 1957-85. Palgrave Macmillan UK, 2000.
20. Moravcsik A. The Choice for Europe: Social Purpose and State Power from Messina to Maastricht. Cornell University Press, 1998.
21. Murlon-Druol E. A Europe Made of Money: The Emergence of the European Monetary System? New-York, 2012.
22. Murlon-Druol E. Steering Europe: Explaining the Rise of the European Council, 1975-1986. // Contemporary European History. 2016. Vol. 25, № 3. P. 409–437. URL: <http://www.jstor.org/stable/26294025> (date of access: 01.02.2023).
23. Patel K. European Integration and the Atlantic Community in the 1980s / K. Patel, K. Weisbrode. Cambridge University Press, 2013.

24. Siracusa J. M. Nguyen Hang Thi Thuy, Richard M. Nixon and European Integration, Palgrave Macmillan, 2018.
25. Sutton M. France and the Construction of Europe, 1944–2007: The Geopolitical Imperative. Berghahn Books, 2007.
26. The Enlargement of the European Community: Case-Studies of Greece, Portugal and Spain / Ed. By L. Gorman, M.-L. Kiljunen. Palgrave Macmillan UK, 1983.
27. The History of the European Monetary Union: Comparing Strategies amidst Prospects for Integration and National Resistance. Peter Lang International Academic Publishers, 2017.
28. Wilkens A. Westpolitik, Ostpolitik and the Project of the Economic and Monetary Union. Germany's European Policy in the Brandt Era (1969–1974). *Journal of European Integration History*. 1999. Vol. 5, № 1. P. 73-102.
29. Даймен, Д. Дедалі міцніший союз: Курс європейської інтеграції. К., 2006.
30. Копійка В. В. Європейський Союз: заснування і етапи становлення / В. В. Копійка, Т. І. Шинкаренко. К., 2001.
31. Копійка В. В. Європейський Союз: Історія і засади функціонування: Навч. посібник / В. В. Копійка, Т. І. Шинкаренко. 2-е вид., випр. і доп. К., 2012.
32. Крушинський В. Ю. Британська Європа чи Європейська Британія? Великобританія в європейських інтеграційних процесах. К., 2003.
33. Кудряченко А. І. Європейська політика ФРН (1970–1991). К., 1996.
34. Міжнародні відносини та зовнішня політика 1980–2000 роки. К., 2001. С. 266-293.
35. Тоді Ф. Нарис історії Європейського Союзу. К., 2001.
36. Яковенко Н. Л. Чинник Співдружності Націй щодо вступу Великої Британії до ЄС після Другої світової війни. *Історичний журнал*. 2006. № 1. С. 15-23.

Веб-ресурси:

1. Архів з історії європейської інтеграції. 1969-1979. Completion, deepening and widening. URL: <https://www.cvce.eu/recherche/unit-content/-/unit/en/02bb76df-d066-4c08-a58a-d4686a3e68ff/469b10f9-50bd-481a-a6aa-27852fe3eae69b28a5ee451d> (date of access: 01.02.2023).
2. Архів з історії європейської інтеграції. 1980-1986. Enlargement to the south and the Single European Act. URL: <https://www.cvce.eu/recherche/unit-content/-/unit/en/02bb76df-d066-4c08-a58a-d4686a3e68ff/cd165215-8327-4583-922d-58a974e65ca5> (date of access: 01.02.2023).
3. The Archive of European Integration URL: <http://aei.pitt.edu/information.html> (date of access: 01.02.2023).

Заняття п'яте

На шляху до Європейського Союзу

1. Єдиний Європейський Акт 1986 року: мета, зміст та імплементація.
2. Полеміка М. Тетчер і Ж. Делора з питань європейського будівництва у другій половині 1980-х років.
3. Регіональна політика Європейського Співтовариства.
4. Утворення єдиного економічного простору в Західній Європі. Маастрихтський договір 1992 року: підготовка, цілі та зміст.

Методичні вказівки

Новий етап в розвитку європейської інтеграції пов'язують з діяльністю нового голови Європейської Комісії **Жака Делора**, під керівництвом якого 1985 р. була підготована «**Біла книга**». Її головний пафос був спрямований на завершення формування єдиного внутрішнього ринку ЄС. Цей процес розпочалося з ухвалення **Єдиного Європейського акту**, що набув чинності у липні 1987 р. В чому полягала його новизна у порівнянні з Римськими договорами 1957 р.? Визначте головні параметри «**проекту 1992**», що були уточнені в «**плані Делора**» (1989). Чим пояснити різко негативну реакцію на нього уряду **М. Тетчер** та його прихильність до договору між ЄЕС та ЄАВТ про утворення єдиного економічного простору?

Протягом 1980-х рр. стало зрозуміло, що не всі країни ЄЕС здатні синхронно рухатися до утворення Європейського Союзу – це зумовило виникнення концепції «**Європи різних швидкостей**». Хто є її автором і в чому полягала головна ідея? Кількість її прибічників значно зросла з **розширенням** інтеграційного простору **на Південь**. Нівелювати розбіжності у соціально-економічному розвитку окремих країн та регіонів мала **регіональна політика** ЄЕС. Прослідкуйте її головні цілі та інструменти й основні результати на початок 1990-х рр. Отже, поступово у процесі співробітництва в Співтоваристві поряд з наднаціональним і національним рівнями склався і регіональний рівень, що дозволяв краще використовувати переваги інтеграції. Особливо ефективним виявилось транскордонна співпраця прилеглих областей. Наведіть приклади найбільш успішних **єврорегіонів**. Дайте оцінку «Хартії регіонів Співтовариства» 1991 року.

Зверніть увагу на вплив геополітичних змін кінця 1980-х – початку 1990-х рр. на європейську ідею, зокрема на процес об'єднання Німеччини, а отже приєднання території колишньої НДР до Федеративної Республіки Німеччини та європейського проекту. У перебігу подолання суперечностей між «федералістами» та «конфедератами» на грудневому 1991 р. саміті лідерів «дванадцяти» у **Маастрихті** було знайдено компроміс, й 7 лютого 1992 р. **Договір про Європейський Союз** став доконаним фактом. Розкрийте його цілі та зміст. Що мається на увазі під «трьома опорами» ЄС? Коли Маастрихтський договір набув чинності?

Джерела

1. Building European Union: A Documentary History and Analysis / Ed by T. Salmon, W. Nicoll Manchester University Press, 1997.
2. Delors J. Europe's Ambitions. *Foreign Policy*. 1990. № 80. P. 14–27. URL: <https://doi.org/10.2307/1148571>. (date of access: 01.02.2023).
3. Договір про Європейський Союз. URL: http://lib.pnu.edu.ua/files/europa/06_consult_uk.pdf (Дата доступу: 01.02.2023).
4. Європейський Союз: Консолідаційні договори. К., 1999.
5. Проді Р. Задум об'єднаної Європи: Пер. з італ. К., 2002.

1. Bideleux R. European Integration and Disintegration: East and West / R. Bideleux, R. Taylor. Routledge, 1996.
8. Bitsch M. Th. Jacques Delors, Président de La Commission, 1985–1995. *Rivista Di Studi Politici Internazionali*. 2007. Vol. 74, № 1 (293). P. 37–50. URL: <http://www.jstor.org/stable/42740553> (date of access: 01.02.2023).
2. Blair A. Dealing with Europe: Britain and the Negotiation of the Maastricht Treaty. Routledge, 1999.
3. Burgess M. Federalism and European Union: Building of Europe 1950–2000. Routledge, 2000.
4. Dedman M. The Origins and Development of the European Union 1945–2008: A History of European Integration. Routledge, 2009.
9. Dignan T. Regional Disparities and Regional Policy in the European Union. *Oxford Review of Economic Policy*. 1995. Vol. 11, № 2. P. 64–95. URL: <http://www.jstor.org/stable/23606529> (date of access: 01.02.2023).
5. Drake H. Jacques Delors: Perspectives on a European Leader. Routledge, 2000.
6. Drake H. Political leadership and European integration: the case of Jacques Delors. *West European Politics*. 1995. № 18/1. P. 140–160. URL: http://aei.pitt.edu/7120/1/002168_1.pdf (date of access: 01.02.2023).
7. Duff A. Maastricht and Beyond: Building a European Union / A. Duff, J. Pinder, R. Pryce. Routledge, 1994.
8. Elton Ch. Paradigm Change within the CAP 1985–92: The European Commission's Construction of an Alternative Policy Narrative in the Late 1980s. *Journal of European Integration History*. 2010. Vol. 16, № 2. P. 103–123.
9. Endo K. The Presidency of the European Commission under Jacques Delors: The Politics of Shared Leadership. Palgrave Macmillan UK, 1999.
10. Geary M J. The Maastricht Treaty: Negotiations and Consequences in Historical Perspective – Introduction / M. J. Geary, C. Germond, K. Patel. *Journal of European Integration History*. 2013. Vol. 19, № 1. P. 5–10.
11. Gillingham J. European Integration, 1950–2003: Superstate or New Market Economy? Cambridge University Press, 2003.
12. Loth W. Negotiating the Maastricht Treaty. *Journal of European Integration History*. 2013, Vol. 19, № 1. P. 67–84.
13. Ludlow N. P. European Integration in the 1980s: on the Way to Maastricht? *Journal of European Integration History*. 2013. Volume 19. № 1. P. 11–22. URL: <https://www.nomos-elibrary.de/10.5771/0947-9511-2013-1-11/european-integration-in-the-1980s-on-the-way-to-maastricht-jahrgang-19-2013-heft-1?page=1> (date of access: 01.02.2023).
10. Ludlow N. P. More than just a Single Market: European integration, peace and security in the 1980s. *British Journal of Politics and International Relations*. 2017. № 19. P. 48–62. URL: <http://eprints.lse.ac.uk/68545/> (date of access: 01.02.2023).
14. Moravcsik A. The Choice for Europe: Social Purpose and State Power from Messina to Maastricht. Cornell University Press, 1998.
15. Ross G. Jacques Delors and European Integration. New York: Oxford University Press, 1995.
16. Ross G. Reconsidering Jacques Delors' leadership of the European Union / G. Ross, J. Jenson. *Journal of European Integration*. 2017. № 39 (2). P. 113–127.
17. Sutton M. France and the Construction of Europe, 1944–2007: The Geopolitical Imperative. Berghahn Books, 2007.

18. Wall S. A Stranger in Europe: Britain and the EU from Thatcher to Blair. Oxford University Press, 2008.
19. Weisbrode K. European Integration and the Atlantic Community in the 1980s. Cambridge University Press, 2013.
20. Бесараба О. Регіони співробітництва в Європі. *Нова політика*. 2001. № 2. С. 20–21.
21. Дайнен Д. Дедалі міцніший союз: Курс європейської інтеграції. К., 2006.
22. Копійка В. В. Європейський Союз: заснування і етапи становлення / В. В. Копійка, Т. І. Шинкаренко. К., 2001.
23. Копійка В. В. Європейський Союз: Історія і засади функціонування: Навч. посібник / В. В. Копійка, Т. І. Шинкаренко. 2-е вид., випр. і доп. К., 2012.
24. Крушинський В. Ю. Британська Європа чи Європейська Британія? Великобританія в європейських інтеграційних процесах. К., 2003.
25. Кудряченко А. І. Європейська політика ФРН (1970–1991). К., 1996.
26. Міжнародні відносини та зовнішня політика 1980–2000 роки. К., 2001. С. 266–293.
27. Регіональна політика в країнах Європи: Уроки для України. К., 2000.
28. Тоді Ф. Нарис історії Європейського Союзу. К., 2001.

Веб-ресурси:

1. Архів з історії європейської інтеграції. 1987-1997. The European Union in a Europe in the throes of change. URL: <https://www.cvce.eu/recherche/unit-content/-/unit/en/02bb76df-d066-4c08-a58a-d4686a3e68ff/db507446-4158-4606-a279-82f7321670d6> (date of access: 01.02.2023).
2. The Archive of European Integration URL: <http://aei.pitt.edu/information.html> (date of access: 01.02.2023).

Заняття шосте

Концептуальні підходи до вивчення європейської інтеграції

1. Стадіальна концепція Бели Балошша.
2. Державоцентричні теорії: федералізм, інтерговерменталізм та ліберальний міжурядовий підхід.
3. Вивчення інтеграції як економічного та політичного процесу: функціоналізм, неофункціоналізм та постфункціоналізм.
4. Еволюція концепцій європейської інтеграції в кінці ХХ – на початку ХХІ ст.: моделі багаторівневого управління, європеїзації та соціальний конструктивізм.

Методичні вказівки

На завершення тематичного блоку розглянемо теоретичні підходи щодо вивчення європейської інтеграції. Розпочнемо з концепції американського вченого Б. Баллоша, що передбачає кілька стадій економічної інтеграції. Сформууйте перелік відмінностей між «зоною вільної торгівлі», «митним собзом», «спільним ринком», «економічним і валютним союзом» та «політичним союзом» й розкрийте зміни в форматі співробітництва країн-учасниць.

Однією із найстаріших і авторитетних теорій європейської інтеграції є федералізм. Визначте вплив ідей федералізму на історію інтеграційних процесів, ~~визначте роль~~ наголосивши на внеску А. Спінеллі, Х. Брюгманса, М. Альбертіні, Ж. Монне та Ж. Делора. Чому вони наголошували на необхідності обмеження національного суверенітету та державних інтересів? Як пов'язана теорія федералізму з проблемою подолання військових конфліктів у Європі? Розгляньте зв'язок між принципом субсидіарності та ідеями федералізму.

Протилежної позиції дотримувались представники інтерговерменталізму та ліберального міжурядового підходу (С. Гоффман, А. Мілворт, Е. Моравчик). Чому вони вважали, що саме уряди та країни мають залишатися провідними гравцями під час інтеграційних процесів? Проілюструйте прикладами з історії єврінтеграції в другій половині ХХ ст.

Інші підходи запропонував Д. Мітрані, котрий пов'язав державне співробітництво на міжнародній арені та зменшення безпекових викликів. Подальшої еволюції його концепція зазнала в працях неофункціоналістів Е. Хааса, Л. Ліндберг, Ф. Шміттєра та деяких інших науковців, центральною гіпотезою яких був «ефект переливання». Поясніть, що мається на увазі під цим терміном. Чи були приклади поширення співпраці з однієї сфери на іншу? Чому у 1970-ті рр. неофункціоналізм зазнав значної критики? На початку ХХІ ст. Л. Хуг та Дж. Маркс, досліджуючи переплетіння наднаціональних та національних політичних процесів, зарпропонували концепцію постфункціоналізму. Яким чином, на їхню думку, політична конкуренція та необхідність вирішення крзових явищ впливають на євроінтеграцію?

Розбудова ЄС після 1993 р. та велике розширення 2004 р. призвели до появи нових теоретичних підходів. Однією із цікавих концепцій, зосередженій на відмінностях моделі урядування під час інтеграційних процесів, стала теорія «багаторівневого управління» і «управління через мережі» Б. Колер-Кох та М. Яхтенфухса. Як вони визначали вплив відсутності центрального ядра управління та наявності складних горизонтальних і вертикальних мереж на розвиток інтеграції? Значну увагу на роль розробки та трансферу загальноєвропейських норм з наднаціонального на національний та локальний рівень звернули К. Радаеллі та Й. Олсен. Чи можна знайти подібні приклади «європеїзації» з

1957 р.? Надзвичайно важливим для розуміння особливостей інтеграційних процесів в Європі став соціальний конструктивізм, що з кінця ХХ ст. зосередився на дослідженні суспільних норм, цінностей та європейської ідентичності. Яким чином дискурс-аналіз розширив розуміння історії європейських співтовариств?

Підсумуйте сучасний рівень розвитку теоретичних підходів до вивчення європейської інтеграції.

Джерела

1. Haas E. *The Uniting of Europe: Political, Social and Economic Forces 1950–1957*. Stanford, 1968. 225 p.
2. Haas E. The study of regional integration: reflections on the joy and anguish of pretheorizing. *International Organization*. 1970. 24 (4). P. 607–46.
3. Hoffmann S. Obstinate or obsolete? The fate of the nation-state and the case of Western Europe. *Daedalus*. 1966. 95 (3). P. 862–15.
4. Hooghe L., Marks G. A postfunctionalist Theory of European Integration: from Permissive Consensus to Constraining Dissensus. *British Journal of Political Science*. 2009. 39 (1). P 1–23.
5. Mitrany D. *A Working Peace System: An Argument for the Functional Development of International Organization*. Chicago : Quadrangle Books, 1966.
6. Mitrany D. The Functional Approach in Historical Perspective. *International Affairs*. 1971. Vol. 47, № 3. P. 345-386. URL: <https://www.jstor.org/stable/2614439>.
7. Moravcsik A. Preferences and power in the European Community: a liberal intergovernmentalist approach. *Journal of Common Market Studies*. 1993. 31(4) P. 473-524.
8. Moravcsik A. Europe's Integration at Century's End // Moravcsik, A. (ed.) *Centralization or Fragmentation? Europe Facing the Challenges of Deepening, Diversity, and Democracy*, New York: Council on Foreign Relations, 1998.
9. Moravcsik A. *The Choice for Europe: Social Purpose and State Power from Messina to Maastricht*. London: Routledge, 1998.
10. Ружмон Д. Де Європа у грі. Шанс Європи. Л. 1998.
11. Європейська інтеграція / уклад. М.Яхтенфукс, Б.Колер-Кох [пер. з нім.]. К.: Вид. дім “Києво-Могилянська академія”, 2007. 396 с.

Література

1. Burgess M. *Federalism and European Union: Building of Europe 1950–2000*. Routledge, 2000.
2. Castaldi R. A federalist framework theory of European integration. 2007. URL: <https://www.iris.sssup.it/retrieve/handle/11382/307092/1123/A%20Federalist%20Framework%20Theory%20of%20European%20Integration.pdf> (date of access: 25.06.2024).
3. Checkel J. Constructivist approaches to European integration. Arena, 2006. URL: https://www.sv.uio.no/arena/english/research/publications/arena-working-papers/2001-2010/2006/wp06_06.pdf (date of access: 25.06.2024).
4. *European Integration Theory*. Ed by Wiener A., Diez T. Oxford, 2004.

5. Hooghe L., Marks, G. Grand theories of European integration in the twenty-first century. *Journal of European Public Policy*, 2019. 26(8), P. 1113–1133. <https://doi.org/10.1080/13501763.2019.1569711> URL: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/13501763.2019.1569711> (date of access: 25.06.2024).
6. Kleine M., Pollack M. Liberal intergovernmentalism and its critics. *Journal of Common Market Studies*. 2018. 56 (7). P. 1493–509.
7. Lindberg L., Scheingold, S. Europe's Would-be Polity. Patterns of Change in the European Community. Englewood Cliffs: Prentice Hall. 1970.
8. Kuhn Th. Grand Theories of European Integration Revisited: Does Identity Politics Shape the Course of European Integration?" *Journal of European Public Policy*. 2019. 26 (8). P. 1213–30. DOI:10.1080/13501763.2019.1622588.
9. Rosamond B. Theories of European Integration. New York: Palgrave, 2000.
10. Pinder J. Mario Albertini in the History of Federalist Thought. *The Federalist*. URL: <https://www.thefederalist.eu/site/index.php/en/essays/2045-mario-albertini-in-the-history-of-federalist-thought> (date of access: 25.06.2024).
11. Saurugger S., Radaelli C. The Europeanization of Public Policies: Introduction. *Journal of Comparative Policy Analysis: Research and Practice*. 2008. 10(3), P. 213–219. DOI: 10.1080/13876980802276847.
12. Schimmelfennig F., Rittberger B. Theories of European integration: assumptions and hypotheses. // *European Union: Power and Policy-Making*. New-York, 2006. P. 71-94.
13. Schmitter P. Ernst B. Haas and the legacy of neofunctionalism. *Journal of European Public Policy*. 2005. 12 (2). P. 255–72.
14. Schmitter P. On the way to a post-functionalist theory of European integration. *British Journal of Political Science*. 2009. 39 (1). P. 211–15.
15. Wiener A. *European integration theory*. Oxford University Press, 2019.
16. Баркалова І. М. Теоретичні моделі розвитку європейської інтеграції у 40–70-х роках ХХ ст. *Наука. Релігія. Суспільство*. 2013.
17. Кіш Є. Пошуки теоретичних моделей європейської інтеграції. *Політичний менеджмент*. 2004. № 6. С. 103-114. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/kish_poshuky.pdf.

ТЕМА II

НІМЕЦЬКА ПРОБЛЕМА В 1945-1990 рр.

Заняття перше Геополітичні наслідки Другої світової війни для Німеччини.

1. Рішення Ялтинської та Потсдамської конференцій з німецької проблеми.
2. Нюрнберзький процес 1945-1946 рр. і денацифікація Німеччини.
3. Радянська окупаційна політика в Німеччині.
4. Політика США, Великої Британії і Франції у західних зонах окупації.

Методичні вказівки

Друга світова війна в Європі *de facto* завершилась підписанням Акту про беззастережну капітуляцію Німеччини у ніч на 9 травня 1945 року. Проте *de iure* III Рейх припинив своє існування лише 5 червня 1945 р. З чим це пов'язано? До кого перейшли владні повноваження на окупованій території? Проаналізуйте рішення Великої трійки стосовно Німеччини на *Ялтинській* (Кримській) і *Потсдамській* (Берлінській) конференціях. Зверніть увагу на розподіл зон окупації та її кінцеву мету, а також на повноваження *Союзної Контрольної Ради* та *Берлінської комендатури*. З'ясуйте, які геополітичні наслідки мала для німців перемога країн антигітлерівської коаліції?

Одним із головних елементів “перебудови” усіх засад німецького життя мала стати система *денацифікації*, покликана виявити, вилучити та ізолювати з політичної, освітньої й інших суспільно важливих сфер активних нацистів. Прелюдією масової чистки стали судові процеси проти головних військових злочинців. Перший і найбільш резонансний відбувся в 1945-1946 рр. у *Нюрнберзі*. Хто і за які злочини постав перед Міжнародним військовим трибуналом? Які винесено вироки? Упродовж процесу спостерігалися певні тертя між союзниками. Чому, на вашу думку, західні держави надалі відмовилися від практики спільних міжнародних трибуналів? Процес денацифікації продовжувався і в наступні роки, проте вже окремо у кожній із зон окупації. В чому полягала спільність та відмінність у підходах переможців до подолання нацистського минулого у Німеччині?

Чим далі, тим більше розходилися колишні союзники й у тлумаченнях Потсдамських рішень щодо *демократизації* політичного життя, *демлітаризації* та, особливо, *декартелізації* німецької економіки. Щоб переконатися у цьому, слід простежити *окупаційну політику* окремих країн у своїх зонах відповідальності протягом 1945-1948 рр.

Розпочнемо з діяльності *Радянської воєнної адміністрації у Німеччині (РВАН)*. Коли вона створена і як була організована структура влади на Сході країни? На які політичні сили спиралася РВАН у своїй діяльності? Крім комуністів (КПН), яким ще політичним партіям було дозволено розгорнути свою роботу? І що спонукало Сталіна наполягати на об'єднанні КПН та СДПН радянської зони окупації (РЗО)? Чи справді воно було здійснене на добровільних засадах? Дайте оцінку програмному документу “Принципи та цілі Соціалістичної єдиної партії Німеччини”, ухваленому на об'єднувачому з'їзді, а також результатам виборів до місцевих органів влади, що відбулися восени 1946 року. Вважається, що з їх проведенням та прийняттям конституцій окремих земель, на початку 1947 р. процес демократизації РЗО, передбачений Потсдамськими угодами, було завершено. Чим тоді пояснити виникнення на Сході 1948 р. ще двох політичних партій – Демократичної селянської та Національно-демократичної?

Ухвалені у Потсдамі рішення передбачали також цілковите роззброєння Німеччини й ліквідацію важкої промисловості, котра могла бути використана для воєнного

виробництва. Визначте пріоритети РВАН у процесі *демільтаризації* німецької економіки. Яка доля чекала на підприємства, що не підлягали демонтажу? Зупиніться на оцінці *референдуму в Саксонії* 30 червня 1946 р. та його впливу на зміну форми власності у промисловості та банківській справі. З осені 1945 р. розпочалася також *аграрна реформа*. Яку мету вона переслідувала? Загальну картину економічних перетворень на Сході доповнювало переведення господарства на *планові рейки*. Коли це сталося? Який орган мав здійснювати планове управління економікою?

Отже, можна стверджувати, що на початок 1948 року в РЗО загалом склалися основи “демократії нового типу” чи, за термінологією СЄПН, “*антифашистсько-демократичного ладу*”. Підсумуйте його головні риси.

Процес демократизації суспільного життя у Західних зонах теж жорстко контролювався. Однак він помітно відрізнявся від РЗО. У чому полягала відмінність? Які з найбільш впливових партій з’явилися на заході Німеччини після закінчення “політичного карантину”? Котрі з них користувалися підтримкою окупаційної влади та пересічних німців (з огляду на результати виборів до місцевого самоврядування 1946-1947 рр.)? США, Велика Британія та Франція розійшлися з СРСР й у своїй *соціально-економічній політиці* на окупованих територіях. У західних зонах теж мала місце спроба націоналізації промисловості – після січневого 1946 р. *референдуму у Гессені* та рішення ландтагу землі Північний Рейн-Вестфалія на початку 1947 р. Чому наміри реприватизації (“соціалізації”) частини економіки були заблоковані американцями та британцями? До чого звелася їх політика декартелізації *Бізонії*? З якою метою відбулося злиття двох зон окупації і чому Франція спочатку відмовилася приєднати до них свою зону? Поясніть задум та головні складові *реформи Ерхарда*. Як вплинули перетворення в аграрному секторі на основи існуючого землеволодіння?

Отже, політичний та соціально-економічний розвиток Східної та Західної Німеччини все більше розходився, що й стало однією з головних причин розколу країни.

Джерела

1. Acheson D. Sketches from Life of Men I Have Known. New York: Harper. 1959. URL: <https://archive.org/details/sketchesfromlife00ache/mode/2up> (date of access: 01.02.2023)
2. Adenauer K. *Memoirs, 1945-1953*. Chicago: Henry Regnery, Co. 1966. URL: <https://archive.org/details/konradadenauerme0000beat/mode/2up> (date of access: 01.02.2023)
3. Documents on British Policy Overseas. / Ed. by T. Insall, P. Salmon. Series I, Vol. I: The Conference at Potsdam, July – August 1945. Routledge, 1984.
4. Documents on British Policy Overseas. / Ed. by T. Insall, P. Salmon. Series I, Vol. I: Conferences and Conversations 1945: London, Washington and Moscow. Routledge, 1985.
5. Documents on British Policy Overseas / Ed. by T. Insall, P. Salmon. Series I, Vol. V: Germany and Western Europe, August – December 1945. Routledge, 1990.
6. Documents on British Policy Overseas / Ed. by T. Insall, P. Salmon. Series III, Vol. VI: Berlin in the Cold War, 1948-1990. Routledge, 2009.
7. Foreign Relations of the United States, 1945 / Ed. by W. Slany, J. Glennon. Vol. III: Council of Foreign Ministers. Washington, 1968. URL: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1945v03> (date of access: 01.02.2023)
8. Foreign Relations of the United States, 1945 / Ed. by R. Dougall. Vol. II: Diplomatic Papers, The Conference of Berlin (The Potsdam Conference). Washington, 1960. URL: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1945Berlinv02>

9. Foreign Relations of the United States, 1945 / Ed. by R. Dougall. Vol. I: Diplomatic Papers, The Conference of Berlin (The Potsdam Conference). Washington, 1960. URL: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1945Berlinv01>
10. Foreign Relations of the United States, 1946 / Ed. by W. Slany. Vol. II: Council of Foreign Ministers. Washington, 1970. URL: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1946v02>
11. Foreign Relations of the United States, 1947 / Ed. by W. Slany. Vol. II: Council of Foreign Ministers; Germany and Austria, Washington, 1972. URL: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1947v02>
12. Foreign Relations of the United States, 1948 / Ed. by W. Slany. Vol. II : Germany and Austria, Washington, 1973. URL: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1948v02>
13. Morgenthau H. Jr. Germany is our problem. Harper & Brothers, 1945.
14. Trial of the Major War Criminals before the International Military Tribunal Nuremberg, 14 November 1945 – 1 October 1946 (Official English Text). Compiled by the Secretariat of the Tribunal under the authority of the Allied Control Authority for Germany. Nuremberg: International Military Tribunal., 1947-1949. 42 vols. Nuremberg, 1947. URL: <https://archive.org/details/TrialOfTheMajorWarCriminalsBeforeTheInternationalMilitaryTribunalNuremberg14Nove/Trial%20of%20the%20major%20war%20criminals%20before%20the%20International%20Military%20Tribunal%2C%20Nuremberg%2C%2014%20November%201945-1%20October%201946%20Volume%2010/> (date of access: 01.02.2023).
15. «Холодна війна» (1946-1991 рр.). Документи і матеріали. Навч. посібник для студентів вищих навчальних закладів / Упоряд. О. І. Овчаренко. Черкаси : ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2013. 536 с. URL: <http://eprints.cdu.edu.ua/771/1/hol.pdf> (Дата доступу 01. 02. 2023)

Література

1. Banchoff T. The German Problem Transformed. Institutions, Politics, and Foreign Policy, 1945-1995. University of Michigan Press. 1999.
2. Creswell M. France and the German Question, 1945–1955 / M. Greswell, M. Trachtenberg. *Journal of Cold War Studies*. 2003. Vol. 5, № 3. P. 5–28. URL: <https://www.jstor.org/stable/26925300> (date of access: 01.02.2023).
3. Dunbabin J. P. The Cold War. The Great Powers and Their Allies. Routledge. 2007.
4. Erlichman C. Transforming Occupation in the Western Zones of Germany: Politics, Everyday Life and Social Interactions, 1945–55. Bloomsbury Academic, 2018.
5. Fritsch-Bournazel R. Confronting the German Question: Germans on the East-West Divide. Oxford, 1988. URL: <https://archive.org/details/confrontinggerma0000frit> (date of access: 01.02.2023).
6. Gimbel J. The American Occupation of Germany: Politics and the Military, 1945-1949. Stanford: Stanford University Press, 1968.
7. Lakishyk D. German Question in the Foreign Policy Strategy of the USA in the Second Half of the 1940s-1980s. *Європейські історичні студії*. 2020. № 16. P. 73-92. URL: https://drive.google.com/file/d/1FPmemwCOI8kC3DAhL-IY_HXKOunnyMRR/view (дата доступу 01.02.2023)

8. Leffler M. P. The Cambridge History of the Cold War. Vol. 1: Origins / M. P. Leffler, O. A. Westad. Cambridge University Press. 2010.
9. Lewkowicz N. German Question and the Origins of the Cold War. Milan, 2008. URL: <https://archive.org/details/germanquestionor0000lewk> (date of access: 01. 02. 2023).
10. Lewkowicz N. The German Question and the International Order, 1943-48. Palgrave Macmillan UK. 2010.
11. Loth W. The Division of the World. 1941-1955. Routledge, 1988.
12. Loth W. Stalin's Unwanted Child. The Soviet Union, the German Question and the Founding of the GDR. Palgrave Macmillan, 1998.
13. McAllister J. No exit: America and the German Problem, 1943–1954. London, 2002. URL: https://archive.org/details/noexitamericager00mcal_0/mode/2up (date of access: 01.02.2023).
14. Malzahn M. Germany 1945–1949: A Sourcebook. Routledge, 1991.
15. Marrus M. R. The Nuremberg War Crimes Trial, 1945–46. A Documentary History. Bedford St. Martin's. 1997.
16. Naimark N. M. The Russians in Germany: A History of the Soviet Zone of Occupation, 1945-1949. The Belknap Press, 1995.
17. Naimark N. The Russians in Germany / Origins Of The Cold War. An International History. Second Edition. Routledge, 2005.
18. Ninkovich F. A. Germany and the United States: the transformation of the German Question since 1945. Boston. 1988. Режим доступа <https://archive.org/details/germanyunitedst00nink/page/n9/mode/2up> (date of access: 01.02.2023).
19. O'Dochartaigh P. Germany since 1945 (Studies in Contemporary History). New-York: Palgrave Macmillan, 2004.
20. Ostermann Ch. F. Between Containment and Rollback: The United States And The Cold War In Germany. Stanford: Stanford University Press, 2021.
21. Ross C. Constructing Socialism at the Grass-Roots: The Transformation of East Germany, 1945-65. New-York: Palgrave Macmillan UK, 2000.
22. Sandford G. W. From Hitler to Ulbricht: The Communist Reconstruction of East Germany, 1945-1946. Princeton University Press, 2017.
23. Slaveski F. The Soviet Occupation of Germany: Hunger, Mass Violence and the Struggle for Peace, 1945–1947. New-York: Cambridge University Press, 2013.
24. Smyser W. R. From Yalta to Berlin: the Cold War struggle over Germany. New-York, 1999. URL: https://archive.org/details/fromyaltatoberli0000smys_w4f3
25. Szanajda A. The Allies and the German Problem, 1941–1949. From Cooperation to Alternative Settlement. Palgrave Macmillan. 2015.
26. The United States and Germany in the Era of the Cold War, 1945–1990 / Ed. by D. Junker, P. Gassert, W. Mausbach, D. B. Morris. Vol. 1: 1945–1968. Cambridge University Press, 2004.
27. Turner I. D. Reconstruction in Post-War Germany: British Occupation Policy and the Western Zones, 1945–55. Berg, 1989.
28. Tusa A. The Nuremberg Trial / A. Tusa, J. Tusa. Skyhorse Publishing. 2010.

29. Tucker S. C. The Encyclopedia of the Cold War. A Political, Social, and Military History, Vol. 1-5 / S. C. Tucker, M. Roberts. ABC-CLIO. 2007.
30. Turner H. Germany from Partition to Reunification. New-Haven, London : Yale University Press, 1992. URL: https://archive.org/details/isbn_2900300053479/page/n3/mode/2up (date of access: 01.02.2023).
31. Weber J. Germany, 1945–1990: a Parallel History. Budapest; New York : Central European University Press, 2004. URL: <https://archive.org/details/germany19451990p0000webe/mode/2up> (date of access: 01.02.2023).
32. Winkler H. A. Germany: The Long Road West. Vol. 2: 1933–1990. Oxford University Press. 2007.
33. Young J.W. International Relations since 1945 / J. W. Young, J. Kent. Oxford University Press. 2013.
34. Zubok V. A Failed Empire. The Soviet Union in the Cold War from Stalin to Gorbachev. The University of North Carolina Press, 2007.
35. Бойко М. Проведення політики денацифікації Німеччини в Американській зоні окупації (1945-1949 рр.) / М. Бойко, О. Іванов // Європейські історичні студії. 2018. №10. С. 63-81.
36. Гринченко, Г. Г. Земельные военные правительства в системе оккупационной администрации США в Германии (1945–1946 гг.) // Вісник Харківського національного університету. Вип. 32, № 485: Історія. Харків, 2000. С. 83–94.
37. Гринченко, Г. Г. Подготовка и учреждение американской оккупационной администрации в Германии // Вісник Харківського державного університету. Вип. 30, № 413. Історія. Харків, 1998. С. 223–234.
38. Джадт Т. Після війни. Історія Європи від 1945 року. К., 2020.
39. Дюррозель Ж. Б. Історія дипломатії від 1919 року до наших днів. К., 1999.
40. Епплбом Е. Залізна завіса. Приборкання Східної Європи. 1944–1956. К., 2017.
41. Іванов В. М. Нюрнберзький процес: історичне та правове значення (до 70-річчя Міжнародного військового трибуналу) // Часопис Київського університету права. 2015. № 3. С. 24–28. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chkup_2015_3_7. (Дата доступу 01. 02. 2023.)
42. Кіссінджер Г. Дипломатія. К., 2021.
43. Плохій С. Ялта: ціна миру. К., 2019.

Веб-посилання:

1. 100 ключевых документов по германской истории в 20 веке <https://www.1000dokumente.de>
2. German History in Documents and Images. Occupation and the Emergence of Two States (1945-1961). URL: https://germanhistorydocs.ghi-dc.org/sub_docs.cfm?section_id=14
3. Архів з історії європейської інтеграції. URL: <https://www.cvce.eu/en/recherche/unit-content/-/unit/02bb76df-d066-4c08-a58a-d4686a3e68ff> (date of access: 01.02.2023).

Заняття друге

Німецька проблема в контексті генезису «холодної війни»

1. Дипломатична боротьба навколо німецького урегулювання в 1945-1947 рр.
2. Саарське питання. Лондонська конференція 1948 року.
3. Берлінська криза 1948-1949 рр.
4. Конституційний процес на Заході та Сході Німеччини. Утворення ФРН і НДР.

Методичні вказівки

Після капітуляції та арешту 23 травня 1945 р. уряду Дьоніца Німеччина як держава перестала існувати. Вся відповідальність за її долю лягла на 4 союзні держави, котрі у червневій декларації “Про поразку Німеччини” взяли на себе владні функції. З того часу **німецька проблема** була однією з головних у світовій політиці, посідаючи чільне місце у стосунках між державами антигітлерівської коаліції. У чому полягала її суть?

Згадайте рішення Потсдамської конференції стосовно Німеччини і визначте конкретні цілі, які переслідували країни-переможці, що окупували територію III Рейху. Як ви могли переконатися, вивчаючи джерела та літературу, Потсдамські угоди по-різному трактувалися СРСР та західними демократіями. Які це мало наслідки? Відмовилася радянська сторона й від запропонованого США у вересні 1945 р. проекту договору про роззброєння Німеччини. З яких міркувань? Розкрийте офіційну позицію Москви з німецької проблеми, оприлюднену В. М. Молотовим на Паризькій сесії Ради міністрів закордонних справ (РМЗС) навесні 1946 року. Чому вона не задовольнила західні держави?

Серйозні суперечності виникли між колишніми союзниками й у питанні **репарацій і фінансовій сфері**. У чому вони полягали? Та найбільші розбіжності були стосовно політичного та економічного устрою майбутньої Німеччини. Коли Сполучені Штати вирішили відмовитися від узгодженого курсу з СРСР у цьому питанні? Чим обумовлено об’єднання американської та англійської зон окупації у **Бізонію** (Bi-zone) і відмова Франції приєднатися до неї?

Німецька проблема перебувала у центрі уваги **Московської сесії РМЗС**, що проходила з 10 березня по 25 квітня 1947 р. Чи не єдиним результатом її роботи було затвердження ухваленого напередодні закону Союзної Контрольної Ради про ліквідацію Пруської держави. Чому не вдалося досягти згоди з інших питань?

Зверніть також увагу на власне німецьку ініціативу щодо утворення центральних органів управління – конференцію керівників виконавчої влади окремих земель у Мюнхені, скликану з дозволу американців головою уряду Баварії Гансом Ехардом. Чому і ким ця спроба була зірвана? Провалом закінчилася й **“конференція останнього шансу” – Лондонська сесія РМЗС** наприкінці 1947 року. Отже, можна констатувати: між трьома західними державами та СРСР відбувся остаточний розрив, що унеможливило створення єдиної Німецької держави.

Свій внесок у розкол країни внесла і Франція. Негативне ставлення до утворення центрального німецького уряду французька дипломатія висловила уже на першій сесії РМЗС восени 1945 р. У грудні наступного року Париж відокремив Саар від своєї зони окупації митним контролем, а у березні 1947-го – й у політичному плані. Так виникло **Саарське питання**. Як поставилися великі держави до планів інтеграції цієї німецької землі до IV Республіки? Що ж до іншої частини французької зони окупації, то кабінет Р. Шумана зрештою дав згоду на її об’єднання з англо-американською. Коли саме? І коли,

власне, західні країни ухвалили політичне рішення про утворення сепаратної західнонімецької держави?

Вважається, що саме цей крок спровокував *Першу Берлінську кризу*. Які події можна вважати її початком? У чому полягала мета зустрічі міністрів закордонних справ східноєвропейських країн 22 – 23 червня 1948 року у Варшаві та радянська блокада Західного Берліну? Як відреагували на такі дії СРСР берлінці та уряди США, Великої Британії і Франції?

Зупиніться окремо на *операції “Вітлз”*, що допомогла західним берлінцям упродовж майже 11 місяців витримати блокаду. Чому, на вашу думку, довго не вдавалося розв’язати кризу дипломатичним шляхом? На що розраховував Сталін, зтягуючи конфлікт? І що змусило його врешті-решт відступити від жорсткої лінії й піти на поступки західним опонентам? До чого звівся компроміс, досягнутий навесні 1949 року?

Урегулювання берлінської кризи 1948-1949 рр. зняло останні перешкоди на шляху розколу Німеччини. Хоча початок конституційного процесу в обох частинах країни можна датувати літом 1948 року. Який орган мав опікуватися підготовкою Основного закону на Заході? На яких засадах він формувався і працював? Коли був остаточно ухвалений і набув чинності? Чи всі землі *Тризонії* підтримали запропонований проект? Дайте оцінку *Основному закону Федеративної Республіки Німеччини* у порівнянні з Веймарською Конституцією. З’ясуйте також обмеження, які накладав на суверенітет новостворюваної держави *Окупаційний статут*, ухвалений США, Великою Британією та Францією 10 квітня 1949 року.

Паралельно на Сході велась інтенсивна робота над створенням *Конституції Німецької Демократичної Республіки*. Як цей процес було організовано? Чим відрізнялася Конституція НДР від Боннського Основного Закону?

Розкол Німеччини став фактом після серпневих виборів до бундестагу, який, зібравшись на своє перше засідання, проголосив утворення *Федеративної Республіки Німеччини*. Коли це сталося? “Дзеркальною відповіддю” Кремля стала вказівка СЄПН щодо проголошення *Німецької Демократичної Республіки*. Сучасний історик В. Лот називав НДР “неулюбленим дитям Сталіна”. Що він мав на увазі й чи згодні ви з такою оцінкою?

Отже, наприкінці 1940-х рр. у Німеччині вчетверте за ХХ століття відбулася зміна політичного режиму. Утворення двох “других республік” проходило під жорстким контролем іноземних держав, що зумовило їхню ідеологічну несумісність. Західний Берлін та Саар залишалися з чітко не визначеним статусом. А *німецька проблема*, тобто проблема об’єднання німецьких земель в єдиній державі й набуття останньою повного суверенітету, перетворилася в один із найтугіших вузлів “холодної війни”.

Джерела

1. Acheson D. Sketches from Life of Men I Have Known. New York: Harper. 1959. URL: <https://archive.org/details/sketchesfromlife00ache/mode/2up> (date of access: 01.02.2023)
2. Adenauer K. Memoirs, 1945-1953. Chicago: Henry Regnery, Co. 1966. URL: <https://archive.org/details/konradadenauerme0000beat/mode/2up> (date of access: 01.02.2023)
3. Documents on British Policy Overseas / Ed. by T. Insall, P. Salmon. Series I, Vol. I: The Conference at Potsdam, July – August 1945. Routledge, 1984.
4. Documents on British Policy Overseas / Ed. by T. Insall, P. Salmon. Series I, Vol. I: Conferences and Conversations 1945: London, Washington and Moscow. Routledge, 1985.

5. Documents on British Policy Overseas / Ed. by T. Insall, P. Salmon. Series I, Vol. V: Germany and Western Europe, August – December 1945. Routledge, 1990.
6. Documents on British Policy Overseas / Ed. by T. Insall, P. Salmon. Series III, Vol. V: Berlin in the Cold War, 1948-1990. Routledge, 2009.
7. Foreign Relations of the United States, 1945 / Ed. by W. Slany, J. Glennon. Vol. III: Council of Foreign Ministers. Washington, 1968. URL: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1945v03> (date of access: 01.02.2023)
8. Foreign Relations of the United States, 1945 / Ed. by R. Dougall. Vol. II: Diplomatic Papers, The Conference of Berlin (The Potsdam Conference). Washington, 1960. URL: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1945Berlinv02>
9. Foreign Relations of the United States, 1945 / Ed. by R. Dougall. Vol. I: Diplomatic Papers, The Conference of Berlin (The Potsdam Conference). Washington, 1960. URL: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1945Berlinv01>
10. Foreign Relations of the United States, 1946 / Ed. by W. Slany. Vol. II: Council of Foreign Ministers. Washington, 1970. URL: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1946v02>
11. Foreign Relations of the United States, 1947 / Ed. by W. Slany. Vol. II: Council of Foreign Ministers; Germany and Austria, Washington, 1972. URL: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1947v02>
12. Foreign Relations of the United States, 1948 / Ed. by W. Slany. Vol. II: Germany and Austria, Washington, 1973. URL: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1948v02>
13. «Холодна війна» (1946 – 1991 рр.). Документи і матеріали. Навч. посібник для студентів вищих навчальних закладів / Упоряд. О. І. Овчаренко. Черкаси: ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2013. 536 с. URL: <http://eprints.cdu.edu.ua/771/1/hol.pdf> (Дата доступу 01. 02. 2023)

Література

1. Banchoff T. The German Problem Transformed. Institutions, Politics, and Foreign Policy, 1945–1995. University of Michigan Press. 1999.
2. Creswell M., Trachtenberg M. France and the German Question, 1945–1955. *Journal of Cold War Studies*. 2003. Vol. 5, №. 3. P. 5–28. URL: <https://www.jstor.org/stable/26925300> (date of access: 01. 02. 2023).
3. Dunbabin J. P. The Cold War. The Great Powers and Their Allies. Routledge. 2007.
4. Fritsch-Bournazel R. Confronting the German question: Germans on the East-West divide. Oxford, 1988. URL: <https://archive.org/details/confrontinggerma0000frit> (date of access: 01. 02. 2023).
5. Gaddis J. The Cold War: A New History. Penguin, 2006.
6. Harrington D. F. Berlin on the Brink: The Blockade, the Airlift, and the Early Cold War. The University Press of Kentucky, 2012.
7. Leffler M. P. The Cambridge History of the Cold War. Vol. 1: Origins / M. P. Leffler, O. A. Westad, Cambridge University Press. 2010.

8. Lewkowicz N. German Question and the Origins of the Cold War. Milan, 2008. URL: <https://archive.org/details/germanquestionor0000lewk> (date of access: 01. 02. 2023).
9. Lewkowicz N. The German Question and the International Order, 1943–48. Palgrave Macmillan UK, 2010.
10. Loth W. The Division of the World. 1941-1955. Routledge, 1988.
11. Loth W. Stalin's Unwanted Child. The Soviet Union, the German Question and the Founding of the GDR. Palgrave Macmillan, 1998.
12. McAllister J. No exit: America and the German Problem, 1943-1954. London, 2002. URL: https://archive.org/details/noexitamericager00mcal_0/mode/2up (date of access: 01. 02. 2023).
13. Malzahn M. Germany 1945–1949: A Sourcebook. Routledge, 1991.
14. Ninkovich F. A. Germany and the United States: the transformation of the German question since 1945. Boston. 1988. Режим доступа <https://archive.org/details/germanyunitedst00nink/page/n9/mode/2up> (date of access: 01.02.2023).
15. O'Dochartaigh P. Germany since 1945 (Studies in Contemporary History). New-York: Palgrave Macmillan, 2004.
16. Ostermann Ch. F. Between Containment and Rollback: The United States and the Cold War in Germany. Stanford: Stanford University Press, 2021.
17. Shlaim A. The United States and the Berlin Blockade, 1948–1949: A Study in Crisis Decision-Making. University of California Press, 1983.
18. Smyser W. R. From Yalta to Berlin: the Cold War Struggle over Germany. New-York, 1999. URL: https://archive.org/details/fromyaltatoberli0000smys_w4f3
19. Szanajda A. The Allies and the German Problem, 1941–1949. From Cooperation to Alternative Settlement. Palgrave Macmillan. 2015.
20. The United States and Germany in the Era of the Cold War, 1945–1990. / Ed. by D. Junker, P. Gassert, W. Mausbach, D. B. Morris. Vol. 1: 1945-1968. Cambridge University Press, 2004.
21. Turner I. D. Reconstruction in Post-War Germany: British Occupation Policy and the Western Zones, 1945–55. Berg, 1989.
22. Tucker S. C. The Encyclopedia of the Cold War. A Political, Social, and Military History, Vol. 1-5 / S. C. Tucker, P. M. Roberts. ABC-CLIO, 2007.
23. Turner H. Germany from Partition to Reunification. New-Haven, London: Yale University Press, 1992. URL: https://archive.org/details/isbn_2900300053479/page/n3/mode/2up (date of access: 01. 02. 2023).
24. Weber J. Germany, 1945–1990: a parallel history. Budapest; New-York: Central European University Press, 2004. URL: <https://archive.org/details/germany19451990p0000webe/mode/2up> (date of access: 01.02.2023).
25. Winkler H. A. Germany: The Long Road West. Vol. 2: 1933–1990. Oxford University Press, 2007.
26. Young J. W. International Relations since 1945. / J. W. Young, J. Kent. Oxford University Press. 2013.

27. Zubok V. A Failed Empire. The Soviet Union in the Cold War from Stalin to Gorbachev. The University of North Carolina Press, 2007.
28. Дюррозель Ж. Б. Історія дипломатії від 1919 року до наших днів. К., 1999.
29. Епплбом Е. Залізна завіса. Приборкання Східної Європи. 1944–1956. К., 2017.
30. Кіссінджер Г. Дипломатія. К., 2021.
31. Кудряченко А. І. Берлінська криза 1948-1949 років – балансування на межі війни. *Актуальні проблеми всесвітньої історії: конфлікти як складова міжнародних відносин*. Зб. наук. праць. Державна установа «Інститут всесвітньої історії НАН України». К.: Фенікс, 2014. С. 88-99. URL: <https://elibrary.ivinas.gov.ua/280/> (дата доступу 01.02.2023).
32. Міжнародні відносини та зовнішня політика (1945-70-ті роки): Підручник. К., 1999.

Веб-посилання:

4. 100 ключевых документов по германской истории в 20 веке <https://www.1000dokumente.de> (date of access: 01.02.2023).
5. German History in Documents and Images. Occupation and the Emergence of Two States (1945-1961). URL: https://germanhistorydocs.ghi-dc.org/sub_docs.cfm?section_id=14 (date of access: 01.02.2023).
6. Архів з історії європейської інтеграції. URL: <https://www.cvce.eu/en/recherche/unit-content/-/unit/02bb76df-d066-4c08-a58a-d4686a3e68ff> (date of access: 01.02.2023).

Заняття третє

Після розколу: політика СРСР та Заходу щодо німецької проблеми у 1950-ті рр.

1. Політика США та СРСР у німецькому питанні в кінці 1940-х – на початку 1950-х рр. «Нота Сталіна» від 10 березня 1952 р. і реакція Заходу.
2. Червневє 1953 р. повстання в НДР: причини, придушення та міжнародні наслідки.
3. Німецька проблема на Берлінській нараді міністрів закордонних справ 1954 р. Інтеграція ФРН до НАТО і реакція Кремля.
4. «Дух Женєви» та встановлення дипломатичних відносин між СРСР і ФРН. Доктрина Гальштейна.

Методичні вказівки

Отже, восени 1949 року Німеччина виявилася розколотою. Німецькій нації були запропоновані *дві альтернативні моделі* державного розвитку: ліберально-демократична та комуністична. Причому уряди ФРН та НДР проголосили себе єдино законними, претендуючи на представництво всього німецького народу. Які підстави були для цього у канцлера К. Аденауєра та Першого секретаря ЦК СЄПН В. Ульбріхта?

Німецька проблема, тобто проблема воз'єднання німецького народу в єдиній державі, не була суто національною, а й питанням європейської та міжнародної безпеки, перетворившись на головний нерв «холодної війни». Особливо після того, як обидві німецькі держави взяли курс на інтеграцію в економічні, а згодом і військово-політичні структури Сходу та Заходу.

Варто пам'ятати, що перші три роки свого існування зовнішні зносини Боннської республіки контролювалися США, Великою Британією та Францією, тоді як західний вектор міжнародної діяльності «робітничо-селянської держави» був підпорядкований **цілям радянської політики у німецькому питанні**. Спробуйте їх визначити. У зв'язку з чим у Вашингтоні з'явилася ідея **залучення ФРН до НАТО**? Як ви можете пояснити негативне ставлення до такої перспективи не лише СРСР, а й Франції, що натомість запропонувала **«план Плевєна»**? Що цей план передбачав? Якою була відповідь Москви на спроби **ремлітаризації ФРН**? Чому пропозиції прем'єр-міністра НДР О. Гротєволя щодо створення «єдиної, демократичної та миролюбної Німеччини» були відхилені канцлером К. Аденауєром та бундестагом Федеративної Республіки?

Проаналізуйте також реакцію західних держав і ФРН на **«ноту Сталіна» від 10 березня 1952 р.** й на спільний проект СРСР та НДР про **«Засади мирного договору з Німеччиною»**. Чому умови, передбачені цим планом, виявилися неприйнятними для США, Великої Британії та Франції? Уряди останніх віддали перевагу підписанню 26 травня 1952 р. у Бонні **«Загального договору» з ФРН**, звільнивши її від надмірної опіки. Яким чином такий перебіг подій позначився на радянській політиці щодо НДР? Щоб відповісти на це запитання, зверніться до рішень II партконференції СЄПН, котра відбулася у липні 1952 р. Які наслідки мав різкий поворот у соціально-економічній політиці **режиму В. Ульбріхта**? Чи вплинула на її проведення смерть Сталіна?

Існує думка, що Л. П. Берія, котрий прагнув посісти місце померлого вождя, хотів «продати» НДР Заходу. Наскільки вона відповідає дійсності? Розкрийте зміст постанови ЦК КПРС та Ради Міністрів СРСР «Про заходи по оздоровленню політичного становища в Німецькій Демократичній Республіці» від 27 травня 1953 р. Чому пом'якшення внутрішньополітичного курсу не змогло попередити **народного повстання 17-23 червня 1953 р.** у «першій на німецькій землі державі робітників та селян» (за термінологією СЄПН)? Чим пояснити його масштаб та швидке придушення? І як поставилися на Заході до радянського силового втручання?

Врешті-решт у січні 1954 р. була скликана *Берлінська нарада міністрів закордонних справ* чотирьох держав для обговорення німецької проблеми. Чи мала вона якісь наслідки для НДР і ФРН? Яким чином відбулася інтеграція останньої до західних оборонних структур, а Східної Німеччини – до *Організації Варшавського Договору (ОВД)*? Після залучення німецьких держав-антиподів до протилежних військово-політичних блоків міжнародна напруга, як не парадоксально, дещо спала, що засвідчив *Женевський саміт «великої четвірки»*. Й хоча з німецької проблеми вкотре порозумітися не вдалося, у вересні 1955 р. Радянський Союз пішов на встановлення дипломатичних відносин з ФРН й підписав договір з НДР, де-юре визнавши абсолютну владу на території, що перебувала під її суверенітетом. Що це означало на практиці?

Однак держави Північноатлантичного альянсу відмовилися визнавати НДР, вважаючи її окупованою частиною Німеччини, законним представником якої, на їхню думку, міг бути лише сформований демократичним шляхом уряд ФРН. У Бонні теж не збиралися визнавати легітимним режим комуністичної диктатури на Сході, проголосивши наприкінці 1955 р. *«доктрину Гальштейна»*. Розкрийте її мету та підбийте підсумки третього заняття.

Джерела

1. Acheson D. Sketches from Life of Men I have known. New-York: Harper. 1959. URL: <https://archive.org/details/sketchesfromlife00ache/mode/2up> (date of access: 01.02.2023)
2. Adenauer K. Memoirs, 1945–1953. Chicago: Henry Regnery, Co. 1966. URL: <https://archive.org/details/konradadenauerme0000beat/mode/2up> (date of access: 01.02.2023)
3. Documents on British Policy Overseas / Ed. by T. Insall, P. Salmon. Series II, Vol. III: German Rearmament, September – December 1950. Routledge, 1989.
4. Documents on British Policy Overseas / Ed. by T. Insall, P. Salmon. Series III, Vol. VI: Berlin in the Cold War, 1948-1990. Routledge, 2009.
5. Foreign Relations of the United States, 1949 / Ed. by Ch. S. Sampson. Vol. III: Council of Foreign Ministers; Germany and Austria, Washington, 1975. URL: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1949v03> (date of access: 01.02.2023)
6. Foreign Relations of the United States, 1950 / Ed. by Ch. S. Sampson, D. H. Stauffer. Vol. III: Western Europe. Washington, 1977. URL: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1950v03> (date of access: 01.02.2023)
7. Foreign Relations of the United States, 1951 / Ed. by W. Slany, Ch. S. Sampson, D. H. Stauffer. Vol. III, Part 1 : European Security and the German Question. Washington, 1981. URL: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1951v03p1> (date of access: 01. 02. 2023)
8. Foreign Relations of the United States, 1951 / Ed. by W. Slany, Ch. S. Sampson, D. H. Stauffer. Vol. III, Part 2: European Security and the German Question. Washington, 1981. URL: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1951v03p2> (date of access: 01. 02. 2023)
9. Foreign Relations of the United States, 1952-1954 / Ed. by D. M. Baehler, Ch. S. Sampson. Vol. VII, Part 1: Germany and Austria. Washington, 1986. URL:

- <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1952-54v07p1> (date of access: 01.02.2023)
10. Foreign Relations of the United States, 1952-1954 / Ed. by D. M. Baehler, Ch. S. Sampson. Vol. VII, Part 2: Germany and Austria. Washington, 1986. URL: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1952-54v07p2> (date of access: 01.02.2023)
 11. Foreign Relations of the United States, 1952-1954 / Ed. by A. H. Kitchens. Vol. XVI, Part 2: The Geneva Conference. Washington, 1981. URL: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1952-54v16> (date of access: 01.02.2023)
 12. «Холодна війна» (1946-1991 pp.). Документи і матеріали. Навч/ посібник для студентів вищих навчальних закладів / Упоряд. О. І. Овчаренко. Черкаси: ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2013. 536 с. URL: <http://eprints.cdu.edu.ua/771/1/hol.pdf> (Дата доступу 01.02.2023)
 13. Червневє повстання 1953 р. у Німецькій Демократичній Республіці // Пугач Є. П. Політичні кризи та антитоталітарні рухи у країнах Східної Європи (50 – 80-ті pp. XX ст.). Харків, 1998. С. 4-28.
 14. Эрхард Л. Полвека размышлений. М., 1993.

Література

1. Banchoff T. The German Problem Transformed. Institutions, Politics, and Foreign Policy, 1945-1995. University of Michigan Press. 1999.
2. Creswell M. France and the German Question, 1945–1955. *Journal of Cold War Studies*. 2003. Vol. 5, № 3. P. 5–28. URL: <https://www.jstor.org/stable/26925300> (date of access: 01.02.2023).
3. Dijk R. Van The 1952 Stalin Note Debate: Myth or Missed Opportunity for German Unification? / Working Paper No. 14. Washington, D. C. 1996. URL: <https://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/media/documents/publication/ACFB54.pdf> (date of access: 01.02.2023)
4. Dunbabin J. P. The Cold War. The Great Powers and Their Allies. Routledge, 2007.
5. Fenemore M. Fighting the Cold War in Post-Blockade, Pre-Wall Berlin: Behind Enemy Lines. Routledge, 2019.
6. Fritsch-Bournazel R. Confronting the German Question: Germans on the East-West Divide. Oxford, 1988. URL: <https://archive.org/details/confrontinggerma0000frit> (date of access: 01.02.2023).
7. Gaddis J. The Cold War: A New History. Penguin, 2006.
8. Ingimundarson V. The Eisenhower Administration, the Adenauer Government and the Political Uses of the East German Uprising in 1953. *Diplomatic History*. 1996. Vol. 20, № 3. P. 381-409. URL: <http://www.jstor.org/stable/24913422> (date of access: 01.02.2023).
9. Leffler M. P., Westad O. A. The Cambridge History of the Cold War. Vol. 1: Origins, Cambridge University Press. 2010.
10. Loth W. The Division of the World. 1941–1955. Routledge, 1988.

11. Loth W. The Origins of Stalin's Note of 10 March 1952. *Cold War History*. 2004. № 4. P. 66–88. URL: <https://doi.org/10.1080/14682740412331391815> (date of access: 01. 02. 2023).
12. McAllister J. No exit: America and the German problem, 1943-1954. London, 2002. URL: https://archive.org/details/noexitamericager00mcal_0/mode/2up (date of access: 01. 02. 2023).
13. Ninkovich F. A. Germany and the United States: the Transformation of the German Question since 1945. Boston. 1988. URL: <https://archive.org/details/germanyunitedst00nink/page/n9/mode/2up> (date of access: 01.02.2023).
14. O'Dochartaigh P. Germany since 1945 (Studies in Contemporary History). New-York: Palgrave Macmillan, 2004.
15. Ostermann C. F. 'Keeping the Pot Simmering': The United States and the East German Uprising of 1953. *German Studies Review*. 1996. Vol. 19, №. 1. P. 61–89. URL: <https://doi.org/10.2307/1431713> (date of access: 01.02.2023).
16. Ostermann C. F. Uprising In East Germany 1953. The Cold War, the German Question, and the First Major Upheaval Behind the Iron Curtain. CEU. 2001.
17. Ostermann Ch. F. Between Containment and Rollback: The United States and the Cold War in Germany. Stanford: Stanford University Press, 2021.
18. Richter J. Re-Examining Soviet Policy towards Germany in 1953. *Europe-Asia Studies*. 1993. Vol. 45, №. 4. P. 671-91. URL: <http://www.jstor.org/stable/153169> (date of access: 01.02.2023).
19. Schlosser N. J. Cold War on the Airwaves: The Radio Propaganda War against East Germany. University of Illinois Press, 2017.
20. Steininger R. The German Question: The Stalin Note of 1952 and the Problem of Reunification. New York: Columbia University Press, 1990. URL: <https://archive.org/details/germanquestionst0000stei/mode/2up> (date of access: 01. 02. 2023).
21. The United States and Germany in the Era of the Cold War, 1945–1990 / Ed. by D. Junker, P. Gassert, W. Mausbach, D. B. Morris. Vol. 1: 1945–1968. Cambridge University Press, 2004.
22. Turner I. D. Reconstruction in Post-War Germany: British Occupation Policy and the Western Zones, 1945–55. Berg, 1989.
23. Tucker S. C. The Encyclopedia of the Cold War. A Political, Social, and Military History, Vol. 1-5 / S. Tucker, P. M. Roberts. ABC-CLIO, 2007.
24. Turner H. Germany from Partition to Reunification. New-Haven, London: Yale University Press, 1992. URL: https://archive.org/details/isbn_2900300053479/page/n3/mode/2up (date of access: 01.02.2023).
25. Weber J. Germany, 1945-1990: a Parallel History. Budapest; New York: Central European University Press, 2004. URL: <https://archive.org/details/germany19451990p0000webe/mode/2up> (date of access: 01.02.2023).
26. Winkler H. A. Germany: The Long Road West. Vol. 2: 1933–1990. Oxford University Press. 2007.
27. Young J. W. International Relations since 1945. Oxford University Press. 2013.

28. Zimmermann H. Money and Security: Troops, Monetary Policy, and West Germany's Relations with the United States and Britain, 1950-1971. Cambridge, 2002.
29. Zubok V. A Failed Empire. The Soviet Union in the Cold War from Stalin to Gorbachev. The University of North Carolina Press, 2007.
30. Афоніна І. Антисталінське повстання 1953 р. У Східній Німеччині: внутрішньонімецький та міжнародний аспекти. *Український історичний збірник*. 2011. Вип. 14. С. 164–172. URL: <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/100717/17-Afonina.pdf?sequence=1> (дата доступу 01. 02. 2023)
31. Дюрозель Ж. Б. Історія дипломатії від 1919 року до наших днів. К., 1999.
32. Епплбом Е. Залізна завеса. Приборкання Східної Європи. 1944–1956. К., 2017.
33. Кіссінджер Г. Дипломатія. К., 2021.
34. Коваленко Л. В. Курс Великої Британії щодо “німецького питання” (1949-1961 рр.). *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. 2015. Вип. 44. Т. 2. С. 92-97. URL: http://old.istznu.org/page/issues/44/19_2.pdf (дата доступу 01.02.2023).
35. Марков К. А. "Восточная политика" ФРГ и реваншизм. Днепропетровск, 1988.
36. Міжнародні відносини та зовнішня політика (1945-70-ті роки): Підручник. К., 1999.
37. Павлов А. И. Германский вопрос: содержание и основные этапы развития (1941–1990). Одесса, 1999.
38. Тимченко Я. Берлінський червень 1953 р. *Політика і культура*. 2001. № 5. С. 42–43.

Веб-посилання:

1. 100 ключевых документов по германской истории в 20 веке <https://www.1000dokumente.de> (date of access: 01. 02. 2023).
2. German History in Documents and Images. Occupation and the Emergence of Two States (1945-1961). URL: https://germanhistorydocs.ghi-dc.org/sub_docs.cfm?section_id=14 (date of access: 01.02.2023).
3. East German Uprising (Wilson Center Digital Archive). URL: <https://digitalarchive.wilsoncenter.org/topics/east-german-uprising> (date of access: 01.02.2023).

Заняття четверте

Саарське питання та Друга Берлінська криза 1958-1961 рр.

1. Урегулювання Саарського питання та статус Західного Берліну в 1950-ті рр.
2. «Ультиматум М. С. Хрущова» від 27 листопада 1958 р. й генеза Другої Берлінської кризи.
3. Конференція «великої четвірки» з німецького питання 1959 р. «План Громико» та «план Гертера».
4. Спорудження Берлінського муру: причини та міжнародні наслідки.

Методичні вказівки

Розв'язанню німецької проблеми, окрім принципових розбіжностей в підходах держав-переможниць, заважали два конкретні дражливі **питання** – **саарське** та **західноберлінське**, що потребували окремого урегулювання. І якщо перше з них упродовж 1950-х рр. удалося вирішити (з'ясуйте яким чином і коли саме), то навколо **статусу Західного Берліну** склалася конфліктна ситуація. Особливо це питання загострилося після вступу ФРН до НАТО, а НДР – до ОВД. У чому полягали претензії та аргументація сторін?

Втім, й після проголошення «доктрини Гальштейна» об'єднавча риторика не зникла з лексики німецьких політиків. На Заході такі ілюзії певний час поділяли в лавах СДПН; на Сході з різного роду «планами», погодженими, зрозуміло, з Москвою, виступали чільники НДР. 1956 року СЄПН розробила **план** створення «**німецької конфедерації**», котрий 27 липня 1957 р. офіційно було представлено урядом О. Гротеволья під назвою «Шлях німецької нації до забезпечення миру й возз'єднання Німеччини». Аналогічні пропозиції Заходу В. Ульбріхт артикулював на партійному з'їзді влітку 1958 р. Проте ця ініціатива, що невдовзі була конкретизована у формі ноти Ради Міністрів НДР від 4 вересня 1958 р., адресованої урядам чотирьох держав-переможниць, не мала політичних наслідків, адже на Заході уряд Східної Німеччини вважали нелегітимним. Зрештою, не пройшов й «**австрійський варіант**» для НДР, запропонований того ж року К. Аденауером. Що він передбачав?

Саме в цей час загострюється **західноберлінське питання**. Якими мотивами керувався М. С. Хрущов, коли вперше поставив під сумнів законність перебування колишніх союзників по антигітлерівській коаліції у Західному Берліні? Що можна вважати початком **Другої Берлінської кризи**? Проаналізуйте відповідь Заходу на радянський проект «вільного демілітаризованого міста», котрий містився в «**ультиматумі М. С. Хрущова**» від 27 листопада 1958 р.? В чому, власне, полягав ультиматум?

З початку 1959 р. СРСР продовжує розвивати «дипломатичний наступ», наполягаючи на укладанні мирного договору з Німеччиною, тобто урядами ФРН і НДР, який мали підписати держави, що воювали з Третім рейхом, де б фіксувався й новий статус Західного Берліну. Чому радянські ініціативи не влаштовували країни Заходу? Як вони реагували на новий виклик М. С. Хрущова? По-різному, та найгнучкішою виявилася **позиція Лондону**. 11-денний візит прем'єр-міністра Великої Британії Г. Макміллана до СРСР увінчався досягненням непевного компромісу. Про що вдалося домовитися?

У травні-серпні 1959 р. (з перервою) у Женеві пройшла нарада з німецької проблеми міністрів закордонних справ чотирьох держав, однак ані «**план Громико**», ані «**план Гертера**» не стали підґрунтям для подальшого діалогу, що мав продовжитися на найвищому рівні наступного року у Парижі. Чому травневу зустріч у французькій столиці, на яку у світі поклали великі надії, було зірвано? Що, звичайно, ускладнювало ситуацію навколо німецького питання, підштовхнувши Кремль до ескалації Другої Берлінської

кризи. Хоча деякі автори події початку 1960-х рр. розглядають як *Третю Берлінську кризу*. Чи згодні ви з такою їх трактовкою?

Остання спроба віднайти компроміс між СРСР і США з цього питання мала місце під час зустрічі М. С. Хрущова та Дж. Кеннеді 3-4 червня 1961 р. у Відні, однак сторони не пішли на поступки – домовитися не вдалося. Дайте оцінку позиції американського президента щодо статусу Західного Берліну. Які обставини, зрештою, спонукали нараду Політичного консультативного комітету ОВД, що проходила 3-5 серпня у Москві, погодитися з пропозицією делегації НДР звести *мур навколо Західного Берліну*? Коли цей задум почав здійснюватися і які мав наслідки? Якою була реакція на «операцію Роза» країн НАТО, зокрема США та ФРН, бургомистра й сенату Західного Берліна, населення НДР? Що мав на увазі В. Ульбріхт, коли назвав *13 серпня 1961 р.* «другим днем народження Німецької Демократичної Республіки»?

Напруга навколо «прифронтового міста» досягла апогею *22-28 жовтня 1961 р.*, коли «*танкова дуель*» на *Фрідріхштрассе* ледве не спричинила Третю світову війну. Що ж відвернуло розвиток найгіршого сценарію? Чим пояснити похолодання в американсько-західнонімецьких стосунках після *інциденту на КПП «Чарлі»*? Натомість спостерігалось зближення між ФРН і Францією, що увінчалось підписанням у січні 1963 р. *Єлисейського договору*. Чи можна у зв'язку з таким розвитком подій говорити про утворення вісі Париж – Бонн та розкол у Північноатлантичному альянсуі щодо статусу Західного Берліна?

Проте досить швидко все стало на свої місця, а криза поступово перейшла в латентну стадію – конфлікт було заморожено. Радянський Союз змушений був відмовитися від проекту «вільного міста» й став дотримуватися концепції, згідно з якою Західний Берлін є самостійною політичною одиницею, що не належить ФРН. У якому міждержавному документі ця нова позиція СРСР була зафіксована вперше? Для Заходу ж збереження під своїм контролем «анклаву вільного світу» в глибині території НДР мало вже не воєнну, а ідеологічну цінність. Проілюструйте цю тезу на прикладі візиту президента США Дж. Кеннеді в Бонн і Західний Берлін у червні 1963 р.

Підведіть підсумки Другої Берлінської кризи 1958-1962/1963 рр., зокрема визначте її вплив на зміну воєнно-політичної доктрини США і НАТО.

Джерела

1. Brandt W. My Life in Politics. Viking Books, 1992.
2. Documents on British Policy Overseas. / Ed. by T. Insall, P. Salmon. Series III, Vol. VI: Berlin in the Cold War, 1948-1990. Routledge, 2009.
3. Foreign Relations of the United States, 1955-1957 / Ed. by W. Slany. Vol. IV: Western European Security and Integration. Washington, 1988. URL: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1955-57v04> (date of access: 01. 02. 2023).
4. Foreign Relations of the United States, 1958-1960 / Ed. by R. D. Landa, Ch. S. Sampson. Vol. VII, Part 1 : Western European Security and Integration. Washington, 1993. URL: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1958-60v07p1> (date of access: 01. 02. 2023).
5. Foreign Relations of the United States, 1958-1960 / Ed. by Ch. S. Sampson. Vol. VIII: Berlin Crisis. Washington, 1993. URL: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1958-60v08> (date of access: 01.02.2023).
6. Foreign Relations of the United States, 1958-1960 / Ed. by D. M. Baehler, Ch. S. Sampson. Vol. IX: Berlin Crisis; Germany; Austria. Washington, 1993. URL: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1958-60v08> (date of access: 01.02.2023).
7. Foreign Relations of the United States, 1961-1963 / Ed. by Ch. S. Sampson. Vol. XIV: Berlin Crisis, 1961-1962. Washington, 1993. URL:

- <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1961-63v14> (date of access: 01.02.2023).
8. Foreign Relations of the United States, 1961-1963 / Ed. by Ch. S. Sampson. Vol. XV: Berlin Crisis, 1962-1963. Washington, 1994. URL: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1961-63v15> (date of access: 01. 02. 2023).
 9. Khrushchev N. S. Memoirs of Nikita Khrushchev. Volume 3, Statesman. 1953-1964. Vol. 3. Pennsylvania State University, 2007. URL: <https://archive.org/details/memoirsofnikitak0000khru> (date of access: 01. 02. 2023).
 10. «Холодна війна» (1946-1991 рр.). Документи і матеріали. Навч. посібник для студентів вищих навчальних закладів / Упоряд. О. І. Овчаренко. Черкаси : ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2013. 536 с. URL: <http://eprints.cdu.edu.ua/771/1/hol.pdf> (дата доступу 01. 02. 2023)

Література

1. Banchoff T. The German Problem Transformed. Institutions, Politics, and Foreign Policy, 1945-1995. University of Michigan Press, 1999.
2. Fenimore M. Fighting the Cold War in Post-Blockade, Pre-Wall Berlin: Behind Enemy Lines. Routledge, 2019.
3. Fritsch-Bournazel R. Confronting the German question: Germans on the East-West divide. Oxford, 1988. URL: <https://archive.org/details/confrontinggerma0000frit> (date of access: 01.02.2023).
4. Gaddis J. The Cold War: A New History. Penguin, 2006.
5. Gearson J. P. Harold Macmillan and the Berlin Wall Crisis, 1958–62: The Limits of Interest and Force. Palgrave Macmillan, 1998.
6. Leffler M. P. The Cambridge History of the Cold War. Vol. 2: Crises and Détente / M. P. Leffler, O. A. Westad. Cambridge University Press, 2010.
7. MacGregor I. Checkpoint Charlie: The Cold War, The Berlin Wall, and the Most Dangerous Place on Earth. New-York: Scribner, 2019.
8. Major P. Behind the Berlin Wall. New-York: Oxford University Press, 2010.
9. Ninkovich F. A. Germany and the United States: the Transformation of the German Question since 1945. Boston. 1988. URL: <https://archive.org/details/germanyunitedst00nink/page/n9/mode/2up> (date of access: 01.02.2023).
10. O'Dochartaigh P. Germany since 1945 (Studies in Contemporary History). New-York: Palgrave Macmillan, 2004.
11. Ostermann Ch. F. Between Containment And Rollback: The United States and the Cold War in Germany. Stanford: Stanford University Press, 2021.
12. Rottman G. The Berlin Wall and the Intra-German Border, 1961–89 / G. Rottman, Ch. Taylor. Osprey, 2008.
13. Smyser W. R. Kennedy and the Berlin Wall: A Hell of a lot better than a War. New-York: Rowman & Littlefield Publishers, Inc, 2009.
14. Taylor Fr. The Berlin Wall: A World Divided, 1961–1989. Harper Perennial, 2010.
15. The United States and Germany in the Era of the Cold War, 1945–1990. / Ed. by D. Junker, P. Gassert, W. Mausbach, D. B. Morris. Vol. 1: 1945–1968. Cambridge University Press, 2004.
16. The Berlin Wall Crisis. Perspectives on Cold War Alliances. / Ed. by Gearson J. P., Schake S. K. Palgrave Macmillan. 2002.
17. Tucker S. C. The Encyclopedia of the Cold War. A Political, Social, and Military History, Vol. 1-5 / S. C. Tucher, P. M. Roberts. ABC-CLIO, 2007.

18. Turner H. Germany from Partition to Reunification. New-Haven, London : Yale University Press, 1992. URL: https://archive.org/details/isbn_2900300053479/page/n3/mode/2up (date of access: 01. 02. 2023).
19. Weber J. Germany, 1945–1990: a Parallel History. Budapest; New York: Central European University Press, 2004. URL: <https://archive.org/details/germany19451990p0000webe/mode/2up> (date of access: 01. 02. 2023).
20. Winkler H. A. Germany: The Long Road West. Vol. 2: 1933–1990. Oxford University Press, 2007.
21. Williamson R. D. First Steps toward Détente: American Diplomacy in the Berlin Crisis, 1958-1963. Lexington Books, 2012.
22. Young J.W., Kent J. International Relations since 1945. Oxford University Press, 2013.
23. Zimmermann H. Money and Security: Troops, Monetary Policy, and West Germany's Relations with the United States and Britain, 1950–1971. Cambridge, 2002.
24. Zubok V. A Failed Empire. The Soviet Union in the Cold War from Stalin to Gorbachev. The University of North Carolina Press, 2007.
25. Дюрозель Ж. Б. Історія дипломатії від 1919 року до наших днів. К., 1999.
26. Кіссінджер Г. Дипломатія. К., 2021.
27. Коваленко Л. В. Курс Великої Британії щодо “німецького питання” (1949-1961 рр.). *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. 2015. Вип. 44, Т. 2. С. 92–97. URL: http://old.istznu.org/page/issues/44/19_2.pdf (дата доступу 01. 02. 2023).
28. Курнишова, Ю. М. М. Хрущов та Дж. Кеннеді: як розв’язувалась Берлінська проблема (червень 1961 р.). *Історичний журнал*. 2003. № 4–5. С. 54–58.
29. Курнишова, Ю. М. Танки на Фрідріхштрассе: американсько-радянська конфронтація 1961 р. *Історичний журнал*. 2004. № 5. С. 49-54.
30. Марков К. А. "Восточная политика" ФРГ и реваншизм. Днепропетровск, 1988.
31. Міжнародні відносини та зовнішня політика (1945–70-ті роки): Підручник. К., 1999.
32. Павлов А. И. Германский вопрос: содержание и основные этапы развития (1941-1990). Одесса, 1999.

Веб-посилання:

1. 100 ключевых документов по германской истории в 20 веке <https://www.1000dokumente.de> (date of access: 01. 02. 2023).
2. German History in Documents and Images. Occupation and the Emergence of Two States (1945-1961). URL: https://germanhistorydocs.ghi-dc.org/sub_docs.cfm?section_id=14 (date of access: 01. 02. 2023).
3. German History in Documents and Images. German History in Documents and Images. Two Germanies (1961-1989). URL: https://germanhistorydocs.ghi-dc.org/sub_docs.cfm?section_id=14 (date of access: 01. 02. 2023).
4. Berlin Wall. (Wilson Center Digital Archive). URL: <https://digitalarchive.wilsoncenter.org/topics/berlin-wall> (date of access: 01. 02. 2023).
5. Архів з історії європейської інтеграції. Берлінська криза. URL: <https://www.cvce.eu/recherche/unit-content/-/unit/en/02bb76df-d066-4c08-a58a-d4686a3e68ff/db0b6a70-24c8-4c70-8049-5779a771346a> (date of access: 01. 02. 2023).

Заняття п'яте

«Нова східна політика» ФРН: нормалізація стосунків з країнами Варшавського договору

1. Німецько-німецькі стосунки у 60-ті рр. ХХ ст. Політика «малих кроків» уряду К. Кізінгера та проблема німецького громадянства.
2. «Нова східна політика» В. Брандта: концептуальні засади. Московський та Варшавський договори 1970 р.
3. Чотирьохстороння угода щодо Західного Берліну та її імплементація.
4. Нормалізація стосунків ФРН з НДР та іншими країнами Східної Європи.

Методичні вказівки

Упродовж 1960-х рр. дискусія з німецького питання фактично зійшла нанівець; розробку планів об'єднання ФРН і НДР було припинено. Як в Москві, так і на Заході пануючою стала думка про пріоритетність європейської та глобальної безпеки: лише її досягнення може бути умовою переходу до вирішення німецької проблеми, а не навпаки.

Результатом такого підходу стала зміна зовнішньополітичного курсу провідних держав у бік розрядки міжнародної напруги. Щоправда, «доктрина Гальштейна» зберігала чинність до лютого 1970 р., хоча й у дещо модифікованому вигляді. Що мається на увазі? З'ясуйте, хто є автором *концепції «повороту через зближення»* та у чому полягала *політика «малих кроків»*, що здійснювалася урядом «великої коаліції» К. Кізінгера?

Зі свого боку, СЄПН 1962 р. висунула формулу «перемога соціалізму в НДР є передумовою вирішення німецького питання», що не могло всерйоз сприйматися на Заході. Водночас з прийняттям Народною палатою 1967 р. закону «Про громадянство НДР» проводилася лінія на розмежування німців двох держав, а нова *Конституція НДР 1968 р.* вводить поняття «соціалістична держава німецької нації», що протиставлялася «імперіалістичній німецькій нації» ФРН. Чи вдалося насправді комуністам змінити національну ідентичність «оссі», тобто східних німців? У чому, на вашу думку, полягала стратегічна мета керівництва СЄПН щодо Західної Німеччини? Чи спромоглося воно до кінця 1960-х рр. досягти міжнародно-правового визнання своєї держави, перетворивши її за допомогою СРСР на «вітрину соціалізму» на сході Європи?

Поворот у німецько-німецьких стосунках став можливим після перемоги на жовтневих 1969 р. виборах до бундестагу соціал-ліберальної коаліції на чолі з *В. Брандтом*, що започаткував *«нову східну політику» ФРН*. Розкрийте її концептуальні засади та перші кроки кабінету Брандта – Шеєля на шляху до нормалізації відносин з країнами ОВД. Водночас, соціалістичний табір визначив сім проблем, від ставлення до яких залежав результат мирних переговорів. Назвіть їх, звернувшись до джерел та наукової літератури.

Де і коли відбулися перші зустрічі глав урядів двох німецьких держав? Чому вони закінчилися безрезультатно, на відміну від московської зустрічі В. Брандта та Л. І. Брежнєва? У чому полягає історичне значення *Московського договору* від *17 серпня 1970 р.*? Що стало каменем спотикання на польсько-західнонімецьких перемовинах, що тривали майже 10 місяців й завершилися підписанням 7 грудня 1970 р. *Варшавського договору*? Дайте йому оцінку. Якою була реакція Сполучених Штатів та інших союзників ФРН по НАТО на *Ostpolitik В. Брандта*? Й чим можна пояснити зміну політичного керівництва НДР у травні 1971 р.? Чи є підстави

говорити про «нову західну політику» Е. Хонекера, обраного на посаду Першого секретаря ЦК СЄПН?

Однією із складових політики розрядки стала *Чотирьохстороння угода по Західному Берліну* від 3 вересня 1971 р. В чому полягав досягнутий компроміс, що де-юре оформив загально визнаний статус міста-анклава?

Зусилля В. Брандта щодо нормалізації відносин з країнами Сходу були високо оцінені міжнародною спільнотою, про що свідчить присудження йому Нобелівської премії миру за 1971 рік. Проте всередині ФРН далеко не всі політичні сили та верстви суспільства сприйняли «нову східну політику». Розкрийте перебіг внутрішньополітичної боротьби у Західній Німеччині навколо ратифікації Московського та Варшавського договорів. За ким залишилася перемога? Результати дострокових виборів до бундестагу 19 листопада 1972 р. стали по суті вотумом довіри переважної частини суспільства зовнішньополітичному курсу В. Брандта, що відкрило шлях до підписання *Договору про засади відносин між НДР та ФРН* від **21 грудня 1972 р.** Розкрийте його зміст. Коли обидві німецькі держави увійшли до ООН? Із соціалістичних країн для Бонна найскладнішими виявилися переговори з Чехословаччиною, що тривали до грудня 1973 р. Чим ви можете це пояснити?

Отже, В. Брандту вдалося доповнити західну політику К. Аденауера, що зрештою привела до примирення ФРН з Францією, гнучкою та далекоглядною східною політикою, яка сприяла нормалізації стосунків з країнами Варшавського Договору й успішному завершенню Гельсінського процесу.

Джерела

1. Brandt W. A Peace Policy for Europe. London, 1969. URL: <https://archive.org/details/willybrandtpeace0000unse> (date of access: 01. 02. 2023).
2. Brandt W. My Life in Politics. Viking Books, 1992.
3. Documents on British Policy Overseas. / Ed. by T. Insall, P. Salmon. Series III, Vol. VI: Berlin in the Cold War, 1948-1990. Routledge, 2009.
4. Foreign Relations of the United States, 1964–1968 / Ed. by J. E. Miller. Vol. XV: Germany and Berlin. Washington, 1999. URL: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1964-68v15> (date of access: 01. 02. 2023).
5. Foreign Relations of the United States, 1969–1976 / Ed. by David C. Geyer. Vol. XV: Germany and Berlin, 1969–1972. Washington, 2008. URL: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1969-76v40> (date of access: 01. 02. 2023).
6. «Холодна війна» (1946–1991 pp.). Документи і матеріали. Навч. посібник для студентів вищих навчальних закладів / Упоряд. О. І. Овчаренко. Черкаси: ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2013. 536 с. URL: <http://eprints.cdu.edu.ua/771/1/hol.pdf> (дата доступу 01. 02. 2023)
7. Хельсинкский Заключительный акт. 1 августа 1975 г. URL: <https://www.osce.org/ru/ministerial-councils/39505> (дата доступу 01. 02. 2023)
8. Четырехстороннее соглашение по Западному Берлину и его реализация, 1971-1977 гг.: Документы. М., 1977.
9. Четырехстороннее соглашение между Правительством Союза Советских Социалистических Республик, Соединенным Королевством Великобритании и Северной Ирландии, Соединенными Штатами Америки и Французской Республикой, Берлин, 3 сентября 1971 г. URL: <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Vol.%20880/Vol.-880-I-12621-Other.pdf> (дата доступу 01. 02. 2023)

Література

1. Banchoff T. The German Problem Transformed. Institutions, Politics, and Foreign Policy, 1945–1995. University of Michigan Press. 1999.
2. Dannenberg J. von. The Foundations of Ostpolitik: The Making of the Moscow Treaty between West Germany and the USSR. New-York, 2008.
3. Fritsch-Bournazel R. Confronting the German question : Germans on the East-West Divide. Oxford, 1988. URL: <https://archive.org/details/confrontinggerma0000frit> (date of access: 01.02.2023).
4. Gray W. G. Paradoxes of ‘Ostpolitik’: Revisiting the Moscow and Warsaw Treaties, 1970. // Central European History. 2016. Vol. 49, № 3/4. P. 409–40. URL: <http://www.jstor.org/stable/26291409>. (date of access: 01. 02. 2023).
5. Hofmann A. The Emergence of Détente in Europe: Brandt, Kennedy and the Formation of Ostpolitik. Routledge, 2007.
6. Juneau J. F. The Limits of Linkage: The Nixon Administration and Willy Brandt’s ‘Ostpolitik’, 1969–72. The International History Review, 2011. Vol. 33, № 2. P. 277–97. URL: <http://www.jstor.org/stable/23032805> (date of access: 01. 02. 2023).
7. Leffler M. P. The Cambridge History of the Cold War. Vol. 2: Crises and Détente / M. P. Leffler, O. A. Westad. Cambridge University Press. 2010.
8. McAdams J. A. East Germany and Detente: Building Authority after the Wall. Cambridge: Cambridge University Press 1985.
9. Major P. Behind the Berlin Wall. New-York: Oxford University Press, 2010.
10. Ninkovich F. A. Germany and the United States: the Transformation of the German Question since 1945. Boston, 1988. URL: <https://archive.org/details/germanyunitedst00nink/page/n9/mode/2up> (date of access: 01. 02.2 023).
11. O'Dochartaigh P. Germany since 1945 (Studies in Contemporary History). New-York: Palgrave Macmillan, 2004.
12. Ostermann Ch. F. Between Containment and Rollback: The United States and the Cold War in Germany. Stanford: Stanford University Press, 2021.
13. Rottman G. The Berlin Wall and the Intra-German Border, 1961–89 / G. Rottman, Ch. Taylor. Osprey, 2008.
14. Sarotte M. E. Dealing with the Devil: East Germany, Détente, and Ostpolitik, 1969–1973. The University of North Carolina Press, 2001.
15. Taylor Fr. The Berlin Wall: A World Divided, 1961-1989. Harper Perennial, 2010.
16. The United States and Germany in the Era of the Cold War, 1945–1990 / Ed. by D. Junker, P. Gassert, W. Mausbach, D. B. Morris. Vol. 1: 1945–1968. 2004.
17. The United States and Germany in the Era of the Cold War, 1945-1990 / Ed. by D. Junker, P. Gassert, W. Mausbach, D. B. Morris. Vol. 2: 1968–1990. 2004.
18. Transcending the Cold War: Summits, Statecraft, and the Dissolution of Bipolarity in Europe, 1970-1990. / Ed. by K. Spohr, D. Reynolds. Oxford University Press, 2016.
19. Turner H. Germany from partition to reunification. New-Haven, London: Yale University Press, 1992. URL: https://archive.org/details/isbn_2900300053479/page/n3/mode/2up (date of access: 01. 02. 2023).
20. Weber J. Germany, 1945-1990: A Parallel History. Budapest; New-York: Central European University Press, 2004. URL: <https://archive.org/details/germany19451990p0000webe/mode/2up> (date of access: 01. 02. 2023).

21. Winkler H. A. Germany: The Long Road West. Vol. 2: 1933-1990. Oxford University Press. 2007.
22. Young J. W. International Relations since 1945.. Oxford University Press, 2013.
23. Zimmermann H. Money and Security: Troops, Monetary Policy, and West Germany's Relations with the United States and Britain, 1950–1971. Cambridge, 2002.
24. Zubok V. A Failed Empire. The Soviet Union in the Cold War from Stalin to Gorbachev. The University of North Carolina Press, 2007.
25. Горбатчук, Г. О. Відносини ФРН – НДР: від визнання до єднання / Г. О. Горбатчук, А. І. Кудряченко. К., 1994.
26. Дюрозель Ж. Б. Історія дипломатії від 1919 року до наших днів. К., 1999.
27. Кіссінджер Г. Дипломатія. К., 2021.
28. Кудряченко, А. І. Європейська політика ФРН (1970–1991). К., 1996.
29. Марков К. А. "Восточная политика" ФРГ и реваншизм. Днепропетровск, 1988.
30. Міжнародні відносини та зовнішня політика (1945–70-ті роки): Підручник. К., 1999.
31. Павлов А. И. Германский вопрос: содержание и основные этапы развития (1941–1990). Одесса, 1999.

Веб-посилання:

1. 100 ключевых документов по германской истории в 20 веке <https://www.1000dokumente.de> (date of access: 01.02.2023).
2. German History in Documents and Images. German History in Documents and Images. Two Germanies (1961-1989). URL: https://germanhistorydocs.ghi-dc.org/sub_docs.cfm?section_id=14 (date of access: 01.02.2023).

Заняття шосте

Об'єднання Німеччини: внутрішні та зовнішні чинники

1. Відносини між ФРН та НДР у 1974-1989 рр.
2. Вплив радянської «перестройки» на суспільно-політичне життя Східної Німеччини. Криза «соціалізму кольорів НДР».
3. Падіння Берлінського муру: «Листопадова» революція в НДР і проблема німецької єдності напередодні парламентських виборів 1990 року.
4. Об'єднання Німеччини: внутрішньополітичний та міжнародні аспекти.

Методичні вказівки

Після взаємного визнання німецьких держав керівництво СРСР та НДР вважали, що німецька проблема остаточно вирішена. Фактично вона надовго була усунута з порядку денного й не піднімалася в стосунках між країнами Заходу та Радянським Союзом принаймні півтора десятиліття. Водночас примирення ФРН зі своїми східними сусідами доповнило військову розрядку наддержав політичним «детантом» в Європі, кульмінацією якого стало підписання 1 серпня 1975 року *Заключного акту гельсінської Народи з безпеки та співробітництва в Європі (НБСЄ)*. Однак від ФРН цей знаковий документ підписав не В. Брандт, а Г. Шмідт, його наступник на посаді канцлера. Що ж змусило харизматичного лідера СДПН подати у відставку 6 травня 1974 року?

Попри гучний політичний скандал, пов'язаний зі спецоперацією «штазі», особливі німецько-німецькі стосунки продовжували розвиватися у руслі концепції дводержавності. В чому полягала їхня особливість? Розкрийте зміст *«доктрини Шееля»*, що прийшла на зміну *«доктрині Гальштейна»*, а також політику Г. Шмідта і Е. Хонекера у німецькому питанні. Що змінилося в стосунках між НДР та ФРН з приходом до влади у Бонні консервативно-ліберальної коаліції на чолі з лідером ХДС Г. Колем? Розкрийте його бачення німецької проблеми й зусилля по її актуалізації. З'ясуйте, яким чином на керівництво та населення НДР вплинула *горбачовська «перестройка»*. Чи позначився цей чинник на результатах офіційних візитів до ФРН у вересні 1987 р. Е. Хонекера, що запропонував свій план «зміни через зближення», та Г. Коля до СРСР у 1988 р.? Чи піднімалося в Москві питання про об'єднання Німеччини? Прокоментуйте висловлювання Е. Хонекера з цього приводу: «Берлінський мур простоїть ще сто років».

Що ж спричинило раптовий крах Німецької Демократичної Республіки? Чим була зумовлена соціально-економічна та політична *криза «соціалізму кольорів НДР»*? Які фактори переважали: внутрішні чи зовнішні? Чим, зокрема, пояснити масову втечу громадян з «соціалістичної Батьківщини» у травні – жовтні 1989 р.? Чому це стало можливим? Простежте, як проблема втікачів переросла в загальнодержавну кризу. Чого вимагали демонстранти, підтримані Євангелістською церквою, на вулицях Берліна, Лейпціга, Дрездена та інших міст?

Напевне, ключовими моментами, що наблизили падіння Стіни, стали візити М. С. Горбачова до ФРН 12-15 червня 1989 р. та до НДР з приводу святкування 40-річчя комуністичної державності. Яку позицію щодо німецької проблеми відстоював тоді Генеральний секретар ЦК КПРС? Чи пов'язана з його офіційним візитом до Східного Берліну 7 жовтня 1989 р. швидка відставка Е. Хонекера та як це позначилося на загальнополітичній ситуації у країні? Чим пояснити імпульсивне рішення нового керівництва ССПН відкрити кордон з ФРН, що призвело до *падіння Берлінського муру*?

Саме ця непересічна подія, яка відбулася **9 листопада 1989 р.**, вважається початком мирної *демократичної революції в НДР*, точкою біфуркації швидкоплинного процесу об'єднання Німеччини. Кому належала ініціатива його прискорення та

практичної реалізації? Назвіть **10 пунктів «Програми подолання розколу Німеччини та Європи»**, представлені в урядовій заяві канцлера ФРН **28 листопада 1989 р.** Як до **«плану Коля»** поставилися на Сході та Заході, зорема М. С. Горбачов, М. Тетчер та Ф. Міттеран? У чому полягав альтернативний **«план Модрова»**? Яким чином західнонімецькій стороні вдалося заблокувати концепцію шляху до німецької єдності, запропоновану в декларації прем'єр-міністра НДР **«За Німеччину – єдину Вітчизну»** від 1 лютого 1990 р.?

Демократична революція на сході Німеччини призвела не лише до зміни уряду, а й до ліквідації Міністерства державної безпеки («штазі») та скасування конституційної новели про «керівну роль ССПН» в державі та суспільстві. Ця все ще правляча партія у грудні змінює свою назву на Партію демократичного соціалізму. Проте на політичній сцені НДР з'явилася потужна **опозиція**, що очолила масовий народний рух під лозунгами «Ми за реформи» та «Ми – єдиний народ». Чи погоджуєтесь ви з тезою про те, що вирішальну роль у змінах настроїв населення НДР відіграв «націоналізм німецької марки» й енергійна політика правлячої у ФРН консервативно-ліберальної коаліції, спрямована на швидке об'єднання двох німецьких держав?

Створений на Сході 5 лютого 1990 р. «уряд національної відповідальності» на чолі з Г. Модровим проіснував недовго – до **парламентських виборів**, що відбулися **18 березня 1990 р.** На користь яких політичних сил вони завершилися? Хто очолив останній уряд НДР? Як швидко переможці планували досягти об'єднання країни? Які перші кроки на цьому шляху були здійснені? Дайте оцінку **Договору між ФРН і НДР про створення економічного, валютного та соціального союзу** від **18 травня 1990 р.**

Далі слід детальніше зупинитися на **міжнародному аспекті проблеми**, зокрема на зусиллях зацікавлених сторін узгодити неминуче об'єднання Німеччини з європейською безпекою, на що був спрямований **«план Генієра»**, проголошений 31 січня 1990 р. З цією метою була використана конференція міністрів закордонних справ країн НАТО та ОВД з «відкритого неба» в Оттаві, що проходила 12-13 лютого 1990 р., а з травня розпочався **переговорний процес у форматі «2+4»**. Що стояло за цією формулою, запропонованою американцями? Які питання викликали найбільші суперечки на нарадах «шістки» у Бонні та Берліні? Чи вдалося їх подолати до наступної зустрічі в Парижі? Що розумілося під «французьким» вирішенням проблеми? Простежте еволюцію поглядів М. С. Горбачова щодо визнання права Німеччини на самовизначення аж до об'єднання.

Зрештою, досягнутий під час візиту Г. Коля до СРСР 15-16 липня компроміс дозволив Народній палаті НДР 22 серпня 1990 р. ухвалити рішення про приєднання Східної Німеччини до ФРН. Чи було це рішення легітимним й таким, що відповідало Заключному акту НБСЄ 1975 р.? Створення системи правових актів про об'єднання німецьких держав увінчав **Договір між ФРН і НДР про встановлення державної єдності Німеччини від 31 серпня 1990 р.** та московський **Договір про остаточне врегулювання щодо Німеччини від 12 вересня 1990 р.**, що завершував переговорний процес у форматі «2+4». Коли ж, нарешті, **Німеччина стала єдиною державою**? В яких кордонах і на яких умовах? Визначте історичне значення цієї, без перебільшення, епохальної події.

Джерела

1. Documents on British Policy Overseas. / Ed. by T. Insall, P. Salmon. Series III, Vol. VI: Berlin in the Cold War, 1948-1990. Routledge, 2009.
2. Millar P. 1989, the Berlin Wall: My Part in its Downfall. Arcadia, 2009.
3. Modrow H. Mahlow B. Perestroika and Germany: the truth behind the myths / Trans. F. Kleiner. Artery Publications, 2014.
4. Thatcher M. The Downing Street Years. New York: Harper Collins, 1993.
5. «Холодна війна» (1946–1991 pp.). Документи і матеріали. Навч. посібник для студентів вищих навчальних закладів / Упоряд. О. І. Овчаренко. Черкаси: ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2013. 536 с. URL: <http://eprints.cdu.edu.ua/771/1/hol.pdf> (дата доступу 01. 02. 2023).

Література

1. Ash T. G. In Europe's name. New-York: Random House, 1993. URL: <https://archive.org/details/ineuropesnameger00gart>
2. Banchoff T. The German Problem Transformed. Institutions, Politics, and Foreign Policy, 1945-1995. University of Michigan Press. 1999.
3. Fritsch-Bournazel R. V. Europe and German unification. New-York, 1992. URL: <https://archive.org/details/europegermanunif0000frit> (date of access: 01. 02. 2023).
4. Leffler M. P. The Cambridge History of the Cold War. Vol. 2: Crises and Détente / M. P. Leffler, O. A. Westad. Cambridge University Press. 2010.
5. Leffler M. P. The Cambridge History of the Cold War. Vol. 3: Endings / M. P. Leffler, O. A. Westad. Cambridge University Press. 2010.
6. McAdams J. A. East Germany and Detente: Building Authority after the Wall. Cambridge: Cambridge University Press 1985.
7. Meyer M. The Year That Changed the World: The Untold Story behind the Fall of the Berlin Wall. New-York: Scribner, 2009.
8. O'Dochartaigh P. Germany since 1945 (Studies in Contemporary History). New-York: Palgrave Macmillan, 2004.
9. Ostermann Ch. F. Between Containment and Rollback: The United States and the Cold War in Germany. Stanford: Stanford University Press, 2021.
10. Plato A. V. The End of the Cold War? Bush, Kohl, Gorbachev and the Reunification of Germany. Palgrave Macmillan, 2015.
11. Pittman A. From Ostpolitik to Reunification: West German-Soviet Political Relations since 1974. Cambridge: Cambridge University Press, 2002.
12. Rottman G., Taylor Ch. The Berlin Wall and the Intra-German Border, 1961–89. Osprey, 2008.
13. Sarah M. L. Political Relations between the Two German States, 1979–1989. Loughborough University, 1993. URL: <https://hdl.handle.net/2134/28082> (date of access: 01. 02. 2023).
14. Schabert T. How World Politics Is Made: France and the Reunification of Germany. London, 2009. URL: <https://archive.org/details/howworldpolitics00scha/page/n7/mode/2up> (date of access: 01. 02. 2023).
15. Schauble W. Relations between the Two States in Germany: Problems and Prospects. *International Affairs*, 1988. Vol. 64, № 2. P. 209–15. URL: <https://doi.org/10.2307/2621847>. (date of access: 01. 02. 2023).
16. Shumaker D. Gorbachev and the German Question: Soviet-West German Relations, 1985-1990. London, 1995. URL: <https://archive.org/details/gorbachevgermanq0000shum/mode/2up> (date of access: 01. 02. 2023).
17. Taylor Fr. The Berlin Wall: a World Divided, 1961–1989. Harper Perennial, 2010.
18. The United States and Germany in the Era of the Cold War, 1945–1990. / Ed. by D. Junker, P. Gassert, W. Mausbach, D. B. Morris. Vol. 2: 1968-1990. Cambridge University Press, 2004.
19. Transcending the Cold War: Summits, Statecraft, and the Dissolution of Bipolarity in Europe, 1970-1990 / Ed. by K. Spohr, D. Reynolds. Oxford University Press, 2016.
20. Turner H. Germany from Partition to Reunification. New-Haven, London: Yale University Press, 1992. URL:

- https://archive.org/details/isbn_2900300053479/page/n3/mode/2up (date of access: 01. 02. 2023).
21. Weber J. Germany, 1945–1990: a Parallel History. Budapest; New York: Central European University Press, 2004. URL: <https://archive.org/details/germany19451990p0000webe/mode/2up> (date of access: 01.02.2023).
 22. Winkler H. A. Germany: The Long Road West. Vol. 2: 1933–1990. Oxford University Press. 2007.
 23. Young J. W. International Relations since 1945 / J. W. Young, J. Kent. Oxford University Press, 2013.
 24. Zelikow P. A Diplomatic History of German Unification 1989–1990. 1994. URL: <https://sites.tufts.edu/fletcherrussia/files/2018/09/1994-Philip-D.-Zelikow-A-Diplomatic-History-of-German-Unification-1989-1990.pdf> (date of access: 01. 02. 2023).
 25. Zelikow P. Germany Unified and Europe Transformed. A Study in Statecraft / P. Zelikow, C. Rice. Harvard University Press, 1995.
 26. Zubok V. A Failed Empire. The Soviet Union in the Cold War from Stalin to Gorbachev. The University of North Carolina Press, 2007.
 27. Горбатчук, Г. О. Відносини ФРН – НДР: від визнання до єднання / Г. О. Горбатчук, А. І. Кудряченко. К., 1994.
 28. Берлінський мур: історія та сучасність (до 20-ї річниці падіння Залізної завіси): Матеріали науково-практичної конференції, 9 листопада 2009 р. Запоріжжя, 2009.
 29. Дюррозель Ж. Б. Історія дипломатії від 1919 року до наших днів. К., 1999.
 30. Кіссінджер Г. Дипломатія. К., 2021.
 31. Крушинський В. Ю. Об'єднання Німеччини / В. Ю. Крушинський, Р. А. Кривонос // Міжнародні відносини та світова політика. К., 2010. С. 365–405.
 32. Кудряченко А. І. Європейська політика ФРН (1970–1991). К., 1996.
 33. Павлов А. И. Германский вопрос: содержание и основные этапы развития (1941-1990). Одесса, 1999.
 34. Покотило О. Партія «Християнсько-демократичний союз та її місце в процесі об'єднання Німеччини. Схід. 2008. № 7. С. 86–89.
 35. Солошенко В. В. Падение Берлинской стены и объединение Германии: внутривосточные проблемы нового немецкого единства. *Актуальні проблеми всесвітньої історії: конфлікти як складова міжнародних відносин*. Зб. наук. праць. Державна установа «Інститут всесвітньої історії НАН України». К.: Фенікс, 2014. С. 114-124.
 36. Цибулько А. А. Об'єднання Німеччини: історичні передумови та геополітичні наслідки. *Вісник Київського міжнародного університету*. Серія: Міжнародні відносини. 2009. Вип. 8. С. 275–292. URL: <http://www.kyumu.edu.ua/vmv/v/08/tsybulko.htm> (дата доступу 01. 02. 2023).
 37. Шилова С. Аналіз соціально-політичної кризи у Східній Німеччині у 1989 р.: причини і передумови. *Схід*. 2007. № 5. С. 79–83.

Веб-посилання:

1. 100 ключевых документов по германской истории в 20 веке <https://www.1000dokumente.de> (date of access: 01. 02. 2023).
2. Архів з історії європейської інтеграції. Reunification of a divided Germany. URL: <https://www.cvce.eu/recherche/unit-content/-/unit/en/02bb76df-d066-4c08-a58a->

- [d4686a3e68ff/0dbaa454-4828-4f94-90cc-c80e3a52a308](https://www.gutenberg.org/files/59845/59845-h/59845-h.htm#d4686a3e68ff/0dbaa454-4828-4f94-90cc-c80e3a52a308) (date of access: 01.02.2023).
3. German History in Documents and Images. German History in Documents and Images. Two Germanies (1961-1989). URL: https://germanhistorydocs.ghi-dc.org/sub_docs.cfm?section_id=14 (date of access: 01. 02. 2023).
 4. German Reunification (Wilson Center Digital Archive). URL: <https://digitalarchive.wilsoncenter.org/topics/german-reunification> (date of access: 01. 02. 2023).

Електронне навчальне видання комбінованого використання
Можна використовувати в локальному та мережному режимі

Страшнюк Сергій Юрійович
Ченчик Дмитро Володимирович

СУЧАСНА ІСТОРІЯ КРАЇН ЗАХІДНОЇ ЄВРОПИ ТА ПІВНІЧНОЇ АМЕРИКИ. II ПЕРІОД

Методичні рекомендації до семінарських занять
для здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня
за спеціальністю 032 «Історія та археологія»

В авторській редакції

Підписано до розміщення 23.10.2025. Гарнітура Times New Roman.
Ум. друк. арк. 3,0. Обсяг 0,691 Мб. Зам. № 528/25.

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна,
61022, м. Харків, майдан Свободи, 4.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3367 від 13.01.2009
Видавництво ХНУ імені В. Н. Каразіна